

i obyvatelstvem dané lokality. Příkladem je třeba ekomuzeologie, nová muzeologie aj.

I když muzejnictví prošlo radikální změnou, některým ani toto nebylo dost. Při studentských bouřích v Paříži v roce 1968 volala část radikálů dokonce po zrušení muzeí. Právě tyto události vedly muzea k dalším změnám, které měly přilákat více návštěvníků a dokázat potřebnost těchto institucí. Vývoj jde ale dále. Muzea nejsou dnes vnímána jen jako instituce ochraňující přírodní a kulturní dědictví. Mohou podnikům sloužit i jako nástroj reklamy a marketingu. Dnes má snad každá významnější firma své podnikové muzeum, kde prezentuje jednak svoji historii a současnost, ale snaží se také přesvědčit návštěvníka o koupi svých výrobků. Firmy chtějí prostřednictvím muzeí také doložit svůj zájem o kulturu, kulturní dědictví. Budují tak reprezentativní sbírky, především moderního umění, pro které nechávají stavět nové budovy od renomovaných architektů. Jako byly dříve sbírky nástrojem prezentace panovníků, berou někteří politici muzea jako nástroj reprezentace státu. Ne tak, že by přímo zasahovali do jejich činnosti, ale finančními příspěvky, které z nich udělají respektované a hojně navštěvované instituce. Příkladem může být projekt Velký Louvre v Paříži, oprava Museums Inselu v Berlíně a výstavba dalších nových muzeí v tomto městě, MuseumsQuartier ve Vídni aj.

Objevují se nové instituce, které nesou název muzeum, ale jejich činnosti již neodpovídá pojetí klasického muzea. Objevuje se tedy legitimní názor, co to vlastně dnes muzeum je?

Neměli bychom zapomínat ještě na jednu věc. Vznikem a rozvojem muzeí nezaniká soukromé sběratelství. To existuje dále, jen to ne vždy vnímáme. Někteří ze sběratelů se chtějí z předmětů těšit sami, proto mají sbírku doma a jen občas zapůjčí některé předměty na výstavu. Jiní sběratelé se naopak chtějí svou sbírkou pochlubit a založit si pro ni soukromé muzeum. Muzea jsou vlastně také předmětem turistického ruchu a jejich návštěva je jedním ze způsobů trávení volného času. Počty návštěvníků nám dokazují, že je tento fenomén vnímám lidmi stále pozitivně a lze tedy předpokládat další existenci těchto zařízení.

3/ SBÍRKOTVORNÁ ČINNOST MUZEÍ A SPRÁVA SBÍREK MUZEJNÍ POVAHY

Jiří Žalman

ÚVOD

Není pochyb o tom, že sbírkotvorná činnost a správa sbírek muzejní povahy jsou tím, co „dělá muzeum muzeem“, že se jedná o činnosti pro muzeum zcela zásadní. O sbírkotvorné činnosti existuje bohatá literatura, správu sbírek upravují právní předpisy a metodické pokyny, přednáší se o tom na vysokých školách. Ve Škole muzejní propedeutiky je této problematice věnováno šest vyučovacích hodin. Absolvovat šestihodinovou přednášku je sice náročné pro posluchače i přednášejícího, ale je to čas postačující maximálně k tomu, abychom si řekli v rychlém sledu to nejpodstatnější, bez možnosti opakování a probírání některých věcí do větší hloubky.

Historie moderních muzeí v českých zemích se píše 200 let. Za tu dobu byly vytvořeny obdivuhodně kvalitní soubory autentických dokladů shromážděných na základě promyšlených záměrů, ale také soubory shromážděné náhodně, kdy muzea často plnila pouze funkci jakési „řízené skládky“ nepotřebných věcí. Příčiny, proč tomu tak bylo, byly různé. Jednou z nejčastějších ale bylo nepochopení smyslu sbírání. Proto tuto přednášku začnu sdělením zcela zásadním, které budu navíc připomínat opakovaně – tvorba sbírky, uchovávání sbírky a správa sbírky nejsou smyslem muzea, ale pouze základním a ničím jiným nezastupitelným prostředkem, jak skutečný smysl muzea naplňovat. Zdůrazňuji to hned v úvodu proto, že devadesát devět lidí ze sta (včetně profesionálů!) odpoví na otázku: Co je smyslem muzea?, slovy „sbírání dokladů, uchovávání sbírky a péče o ni“ a zaměňují tak prostředek za smysl. Je to pochopitelné, vždyť sbírání a uchovávání je činností velice pracnou, časově náročnou, každodenní, nikdy nekončící. Zatímco ten skutečný smysl, o kterém si řekneme za chvíli, je vyjádřen jen některými a občasnými výstupy muzejní práce. Je to pochopitelné i proto, že současná muzea se zrodila do věku ochrannářského, kdy se stejnou vehemencí chráníme zeli proti běláskům a bělásky před vyhynutím. Záchrana a ochrana čehokoliv je často předkládána jako „hodnota sama o sobě“, o jejím smyslu se proto nepřemýšlí. V tomto ochrannářském věku se také daří pojmu „dědictví“, který velmi posiluje argumenty o smyslu muzea jako instituce toto dědictví zachraňující a chránící. Známe dědictví movité a nemovité, kulturní, archeologické, přírodní... Z pojmu dědictví jakoby samozřejmě vyplýval závazek se o všechno

„zděděné“ postarat. Jakoby to „zdědění“ už samo o sobě propůjčovalo věcem nějakou zvláštní (kulturní?) hodnotu. Tím spíše, že je „dědictví“ někdy navíc vnímáno ve smyslu „odkazu“ a k závazku uchovat zděděné věci přistupuje ještě jakýsi morální apel plnit nevyřčenou vůli minulých generací (byť to „dědictví“ často archeologové vybírají z odpadních jam). V některých oborech jsou pak sbírky muzeí tvořeny jako ty „skládky“, na něž je povinností přihazovat vše, co se najde a co kdo do muzea přinese z jediného důvodu – jde přece o kulturní dědictví a odkaz předků. To vše nahrává záměně prostředku za smysl, z něhož ovšem pramení většina chyb a omylů provázejících sbírkotvornou činnost. Tyto chyby a omyly pak negativně ovlivňují kvalitu sbírek. Abychom se v tom lépe vyznali a dopídili se skutečného smyslu muzea, zkusme odpovědět na několik zdánlivě banálních otázek. Na světě je dnes kolem 40 tisíc muzeí a v nich jsou uloženy stamiliony sbírkových předmětů, stále přibývají nové a nové. Starají se o ně desítky tisíc zaměstnanců, řada z nich s nejvyšším vzděláním, udržují se pro ně desítky tisíc budov, staví se budovy nové, v nich se udržují podmínky, aby mohly být sbírky uchovány trvale atp. Je to pracné, je to drahé... Přitom minimálně 85 % z těch stamilionů sbírkových předmětů nikdy nikdo, kromě zaměstnanců muzea, neviděl, a ani se nepočítá s tím, že by se tato situace mohla výrazněji změnit. První otázka zní – proč to všechno my lidé už nejméně čtyři a půl tisíce let děláme? Na tuto jednoduchou otázku obvykle slyšíme komplikované odpovědi o uchovávání odkazu předků a kulturního dědictví, že nás k tomu vedou jakési ušlechtilé, kulturní pohnutky nebo pohnutky vědecké, že jde o uchovávání paměti atp. Na všem je kus pravdy. Správná odpověď je ale mnohem prostší – nemůžeme jinak. Ano, potřeba shromažďovat a uchovávat nejrůznější přírodniny a lidské výtvořky je potřebou imanentní, tedy na naší vůli nezávislou. Její uspokojování je, podobně jako uspokojování jiných imanentních potřeb, provázeno často potěšením, libými pocity, mluvíme např. o sběratelské vášni. Muzeum představuje institucionální formu jejího uspokojování. Jestliže ale taková potřeba vznikla a provází nás prokazatelně už tisíce let,¹ musí to mít důvod velmi vážný, pro člověka i pro lidstvo životně důležitý. A je tu ještě druhá otázka – o jaký tak veledůležitý důvod jde? Ten důvod nepochybně souvisí s vývojem rodu Homo (člověk), ale tuto kapitolu přeskočme. Pro nás je podstatné, že co naše paměť sahá, kladli si a stále si lidé kladou tzv. věčnou otázku – kdo jsme, odkud přicházíme a kam směřujeme. Snaží se pak na ni hledat odpověď, a to dvěma základními způsoby. Vztahováním se k něčemu mimo

¹ Nejstarší doklady sběratelství přinesly archeologické nálezy v Mezopotámii z období 2 500 let př. Kr. (in WAIDACHER, F. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava, 1999).

reálný svět (k božstvům či k Bohu) a vztahováním se ke světu reálnému. Ten druhý způsob se ve větší míře začal projevovat až v období renesance a nabýval stále většího významu. Hledání odpovědi na tzv. věčnou otázku lze od té doby také označit jako poznávání světa a našeho místa v něm. Společně pro oba způsoby byl a je také poznávací a hodnotící vztah, který se realizuje tím, že jsou vybírány hmotné doklady a jsou uchovávány na k tomu určených místech (dnes převážně v muzeích) jako svědci minulých jevů a událostí. Tento vztah nazval český muzeolog Zbyněk Z. Stránský *muzealitou* a právě tato muzealita je podstatou oné imanentní potřeby sbírat hmotné doklady. Realizace muzeality přispívá k poznání světa a našeho místa v něm a k přenosu kulturních hodnot (souboru hmotných a duchovních hodnot vytvořených lidstvem od počátků jeho existence) z generace na generaci. Osvojení si kulturních hodnot je pak jedním z předpokladů civilizační konkurenceschopnosti a obecné prosperity společnosti. Pro zajištění tohoto předpokladu vznikla ona imanentní potřeba sbírat², jejímž prostřednictvím se muzealita realizuje a jsou čerpány relevantní poznatky o přírodě a společnosti. Zdrojem pro získávání těchto poznatků nejsou pouze doklady prezentované veřejnosti (cca 15 % z oněch stamilionů), ale také ty uložené v depozitářích, které veřejnost nikdy neuvidí. Příjemci poznatků o světě a našem místě v něm nejsou pouze návštěvníci muzejních výstav a muzejních programů. Poznatky získané ze sbírek jsou přítomné v učebnicích a skriptech, v literatuře naučné i v beletrii, ve filmech dokumentárních i hraných, v divadelních hrách, na Internetu... Muzejní sbírky proto mají význam i pro „nenávštěvníky“ muzeí, pro nejširší veřejnost. Kdyby nějaký čaroděj mál kouzelným proutkem a všechny sbírky a poznatky z nich získané, by zmizely ze světa, lidstvo nejspíš nepřežije. Nevyznali bychom se ve světě ani v sobě samých, protože bychom ztratili nepostradatelného průvodce – historickou paměť. Ale opět je třeba položit zdánlivě banální otázku – k čemu tu historickou paměť potřebujeme? Jsou nějaké důkazy, že bez ní to nejde? Místo odpovědi rád volně cituji ze zprávy o jednom zoologickém výzkumu. V druhé polovině 40. let minulého století putovala po severozápadní Kanadě expedice zoologů, zkoumající život bobrů (*Castor fiber*) na tamních řekách. Bobři, jak známo, si dovedou přizpůsobovat vodní toky tak, aby to vyhovovalo jejich životním potřebám, tím, že z poražených a „opracovaných“ kmenů stromů staví hráze. Dělají to tak bobři na celém světě a dělali to i ti kanadští na všech tocích, kam expedice přišla. Pak ale expedice dorazila k jedné středně velké řece, kde žilo početné společenství bobrů, ale nikde nebyla ani jediná hráz.

² Ta potřeba se, samozřejmě, neprojevuje pouze institucionálně, ale také, ba především, individuálně. Kdekdo něco sbírá nebo si alespoň něco „schovává na památku“.

Příčinu nebylo těžké zjistit – tok řeky byl pro bobry zcela optimální, nebylo třeba jej upravovat. Zvědavé zoology ale zajímalo, jestli je to stav momentální anebo dlouhodobý či dokonce trvalý. Ani to nebylo obtížné zjistit. Z náplavů řeky bylo možné ověřit situaci v uplynulých 200 letech. Vědci zjistili, že po celou tu dobu bobři na řece žili, ale hráze nestavěli. Řeka pro ně byla prostě ideální. No, a tak vědce napadlo, že zkusí ověřit, zda bobři stavět hráze vůbec umí. Různými zásahy proto tok řeky změnili. Reakce bobrů byla okamžitá, začali stavět hráze. K pobavení zoologů však stavěli neuvěřitelné, zcela nefunkční paskvily, někdy dokonce desítky metrů od vody! Stavební instinkt sice nevyhasl, ale chyběla paměť. Zvířata nikdy žádné hráze nejen nestavěla, ale ani neviděla. Teprve příští generace bobrů stavěla hráze funkční, jako jejich příbuzní všude na světě. S lidmi je to podobné a zvláště u nás se o tom můžeme dnes a denně přesvědčovat. Padesát let byla na východ od „železné opony“ deformována paměť, zamlčována historie, zakazovány přirozené lidské činnosti. Celá jedna generace nemohla např. svobodně podnikat a s žádným skutečným podnikáním ani nepřišla do přímého styku, celá jedna generace nepoznala fungování demokratických mechanismů atp. Je jen logické, že tedy stavíme „paskvily a hráze daleko od vody“. Kanadští bobři to měli jednodušší, pohlavně dospívají ve čtyřech letech, u lidí je proces obnovení paměti mnohem delší.

A tak si vše ještě jednou shrňme – hmotné doklady jsou prostředkem k realizaci muzeality, tj. poznávacího a hodnotícího vztahu člověka ke skutečnosti, a pro neustálé naplňování tohoto vztahu vznikla imanentní potřeba vybírat a shromažďovat předměty jako svědky minulých jevů a událostí. To vše dohromady pomáhá uchovávat a z generace na generaci předávat kulturní hodnoty. Uchovávat paměť a osvojování si kulturních hodnot je předpokladem civilizační konkurenceschopnosti a prosperity společnosti. Proto existují a stále vznikají muzea – ve veřejném zájmu.

A. CO JE TEDY SMYSLEM MUZEA

Už jsme si to vlastně řekli – smyslem muzea je využití výpočetní schopnosti sbírky k získávání relevantních poznatků o světě a zprostředkování těchto poznatků, spolu se sbírkovými předměty, veřejnosti. Tím muzea přispívají k zajištění prosperity a civilizační konkurenceschopnosti společnosti. Stručněji a výstižněji lze říci, že muzeum je institucionalizovanou formou realizace muzeality, když muzealita, jak je uvedeno výše, je definována jako poznávací a hodnotící vztah člověka ke skutečnosti.³ Pokud v muzeích „leží“ sbírky, z nichž dlouhodobě nikdo žádné poznatky o světě (geologii, floře,

³ STRÁNSKÝ Z. Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno, 1995.

fauně či dějinách státu, národa, regionu, obce, spolku...) nečerpá, není tento základní smysl naplňován, byť prostředek pro jeho naplňování – sbírka – existuje. Děje-li se tak z důvodů objektivních, např. proto, že aktuálně chybí finanční prostředky, kvalifikovaní lidé, výstavní prostory apod., lze říci – alespoň, že byly předměty zachráněny, že se sbírka uchovává, případně doplňuje. Využitá může být později, až se podmínky změní. Pokud se tak ale děje z důvodů subjektivních, tj. využívání sbírek je podceňováno či odkládáno, případně není ani zamýšleno, pak jde zcela jednoznačně o nepochopení významu sbírek jako jednoho z významných zdrojů historické paměti nebo jde o zarážející neplnění základních povinností muzea a nevyužívání jeho potenciálu. Žádné veřejné muzeum totiž nebylo založeno proto, aby „mělo“ sbírku. Bylo založeno proto, aby se prostřednictvím sbírky, zjednodušeně řečeno, znovu a znovu pokoušelo přispět k hledání odpovědi na věčnou otázku – kdo jsme, odkud přicházíme a kam směřujeme. To je skutečné zadání veřejnosti. Proto jsou muzea z veřejných rozpočtů, tedy z peněz občanů, financována. Schopnost sbírky vypovídat o světě je také základním kritériem pro výběr jednotlivých sbírkových předmětů, které jsou do sbírky zařazovány nebo jsou ze sbírky naopak vyřazovány. A proto je pro kvalitní sbírkotvornou činnost tak důležité nezaměňovat prostředek za smysl.

A.1. Tezaurace a zásada sbírkotvorné činnosti

Tezaurace (od řeckého slova *tezauros*, jímž se označovala antická klenotnice) je vědecky podložená tvorba sbírky, její uchovávání a péče o ní. Tezauros v pojetí moderní muzeologie představuje teoretický systém tvorby sbírky, který nemůže být a není statický („jednou pro vždy“), ale vyvíjí se a rozvíjí na základě vývoje poznání. Sbírka (nebo také sbírkový fond) pak je konkrétním, reálným souborem sbírkových předmětů včetně doprovodné dokumentace k nim, vytvořeným na základě tohoto teoretického systému. Sbírka je otevřenou, dynamickou strukturou, která tvoří základ dokumentace přírodní nebo sociální skutečnosti, základ pro realizaci muzeality. Doplnění sbírky a naopak vyřazování předmětů ze sbírky se mohou uskutečňovat vždy pouze se záměrem zvyšovat její vědecký a kulturní význam, tj. její schopnost vypovídat o světě.

Tezaurace umožňuje, aby mohl být prostřednictvím sbírky kdykoliv vytvořen obraz reality. V tom se vědecky tvořená sbírka odlišuje od víceméně náhodně shromážděných souborů „starožitností“ (např. za účelem koupě a prodeje, osobní prezentace sběratele atp.). Kromě přísně vědecké klasifikace každého předmětu, který má být do sbírky zařazen nebo z ní naopak vyřazen,

z hlediska pramenných věd, je při tezauraci nezbytné respektovat některé další zásady tvorby sbírek. Uvedme ty nejdůležitější.⁴

I. Sbírkotvornou činností muzea není „sbírání věcí“, ale „tvorba sbírky“

Jak prosté, pokud víme, jaký je mezi oběma pojmy rozdíl. Je především v tom, že hodnota souboru nasbíraných věcí – pekuniární (finanční), kulturní či vědecká – je více či méně součtem hodnot jednotlivých předmětů. Zatímco vytvářením sbírky vzniká hodnota zcela nová. Jednak tím, že hodnoty jednotlivých předmětů se ve sbírce navzájem umocňují, neboť předměty jsou vybírány se znalostí mnoha souvislostí, jednak tím, že kulturní hodnotu sbírky zvyšuje také vklad určité tvořivé činnosti sběratele-kurátora, která je hodnotou sama o sobě. Vedle hodnoty „vytvořené“ je sbírka i dokladem hodnoty „tvořící“. Muzeum, jako profesionální sbírkotvorná instituce, by mělo sbírku v každém případě tvořit.

II. Sbírkotvorná činnost představuje v neposlední řadě také nabývání a správu obrovského majetku

O každém majetku ve správě jakékoliv organizace, jejíž činnost je financována z veřejných rozpočtů, platí, že musí být zjištěn, evidován a musí o něj být náležitě pečováno. O sbírkách to platí rovněž! A jak rozumět významu slova „obrovský majetek“? Jeden z pokusů o finanční vyčíslení ceny sbírek šestnácti muzeí (nikoliv galerií!) zřizovaných Ministerstvem kultury, který jsem provedl na základě pojistných cen uváděných povinně v žádostech o vývoz sbírkových předmětů do zahraničí, dospěl k částce cca 600 miliard korun. Evidenci sbírek a péči o ně bude v tomto textu věnována ještě řada stran. Co si ale představit pod tím, že majetek musí být „zjištěn“? Jde o to prověřit, zda majetek, o nějž se muzeum stará, je skutečně vlastnictvím toho subjektu. Některá muzea u nás existují už téměř dvě staletí a stoletých muzeí jsou desítky. Za tak dlouhé období se do muzeí dostaly předměty nejrůznějšími cestami. Nejen vlastní akviziční činností, ale také např. jako zápůjčky, deponáty, do muzeí byly umístěny různé konfiskáty atp., které byly zapsány do sbírkové evidence. Některé oprávněně (v době zapsání nebyly pochybnosti o tom, že se jedná o majetek vlastníka sbírky), některé neoprávněně (omylem, nebyly dohledány příslušné doklady atp.). A tak se řada muzeí starala či dosud stará o věci, k nimž nemá příslušnost hospodařit. Proto je třeba vlastnické vztahy prověřovat.

⁴ Upraveno podle ŽALMAN, J. a kol. *Příručka muzejníková I.* Praha – Brno, 2002.

III. Cílem tvorby, uchovávání, správy a ochrany sbírky je „nová hodnota“, tj. sbírka jako celek

I když sbírku tvoří třeba miliony sbírkových předmětů (i takové sbírky u nás známe), nesmí nás tato skutečnost svádět k tomu, že na nějakém tom předmětu nesejde. Takový názor je stejně scestný, jako kdybychom řekli, že Pražský hrad je sice národní kulturní památkou, ale když spadne pár chrličů ze svatovítského chrámu, nic se neděje. Je-li sbírkotvorná činnost „tvorbou sbírky“, pak každý jeden předmět je nezastupitelný, nedojde-li k překvalifikaci důvodů jeho zařazení do sbírky na základě vývoje poznání (a předmět se tak stane „přebytečným“), nebo nedojde-li k jeho zničení do té míry, že ztratí svou výpovědní schopnost a stane se „neupotřebitelným“. Chrání-li se tedy sbírka „jako celek“, znamená to, že zařazením do sbírky je všem sbírkovým předmětům přiznán stejný význam „před zákonem“. Lze, samozřejmě, připustit, že význam některých předmětů je pro sbírku mimořádný, větší než jiných. Nemohou ale existovat sbírkové předměty druhořadé, jimž není třeba věnovat alespoň takovou péči, aby byly zachovány a neztrácely svou výpovědní schopnost. Byť by šlo o předměty, které jako solitéry mohou mít hodnotu i nevelkou. Pro sbírku tak mohou mít význam třeba torza předmětů, jejich kopie, repliky či modely atp. Nezasloužili si alespoň základní péči, neměly být do sbírky vůbec zařazeny. Pokud k tomu však došlo, mělo by dojít k jejich vyřazení (pozor – to nemusí znamenat vyhození!). Tím se profesionálně vytvářená sbírka liší od náhodně shromážděného souboru předmětů. Výsledkem sbírkotvorné činnosti je zcela nová hodnota, která, jak již bylo řečeno, nevzniká pouze prostým součtem hodnot jednotlivých předmětů.

IV. Muzejní sbírka určená k trvalému uchovávání není „studijní“ sbírkou odborného oddělení

Povinností muzea je – cituji zákon – „shromažďovat přírodní a lidské výtvořiny pro vědecké a studijní účely, zkoumat prostředí, z něž jsou přírodniny a lidské výtvořiny získávány, z vybraných přírodnin a lidských výtvořin vytvářet sbírku...“ Jinými slovy muzeum nejprve shromažďuje věci proto, aby je zkoumalo (spolu s prostředím, z něž je získalo) a teprve na základě tohoto zkoumání vybírá věci pro zařazení do sbírky. Tj. ty, které mají největší předpoklady podílet se na realizaci muzeality. Skutečnost, že jedním z výstupů vědecko-výzkumné činnosti muzea bývá i doplnění sbírky, vede často k zatěžování sbírky studijním materiálem, který netvoří skutečné muzeálie. Nejen, že tento, ze své podstaty studijní, materiál je vlastně pro další výzkum do značné míry zablokovaný, protože nelze např. použít destrukční metody výzkumu, ale navíc správu sbírky neúměrně zatěžuje, komplikuje a prodražuje, když i na něj musí být uplatňován zvláštní režim stanovený zákonem. Argumentovat pro zařaze-

ní do sbírky okřídlenou otázkou „Na vyhození to není, ještě se na to někdy někdo může podívat, tak kam to mám dát?“, je v rozporu se zásadami sbírkotvorné činnosti moderního muzea. Zařazovat studijní materiál do sbírky není nezbytné a je to nesprávné. Bývá také namítáno, že „když to nezapišu do sbírky, tak se to zničí nebo vyhodí“. Pravda by to mohla být, kdyby studijní materiál zůstal neevidovaný, což je ale v rozporu s obecnými právními předpisy a hlavní zásadou správy svěřeného majetku – zjistit, evidovat, pečlivě se starat. I studijní materiál muzeum zpravidla nabývá pro vlastníka sbírky (stát, kraj, obec...) a podle toho s ním musí nakládat. V současné době navíc vzniká povinnost vést tento materiál v účetní evidenci.⁵

V. Sbírkotvorná činnost muzea je činností navýsost odbornou

Sbírka muzea, tedy sbírka ve správě organizace k tomu zřízené a alespoň minimálně k tomu vybavené prostorově, technicky i personálně, by tudíž neměla být pouhým souborem předmětů, nahromaděných v průběhu desetiletí či staletí náhodně, tak činností sbírkotvornou nebo vědeckovýzkumnou. Její hodnota – pekuniární i kulturní – není, jak již bylo řečeno, prostým součtem hodnot jednotlivých předmětů. Předmět, sám o sobě hodnoty třeba i nevelké, může neuvěřitelně zvýšit hodnotu celé sbírky. Tím vlastně i sám získává na ceně a významu. Jeho zařazení do sbírky, tj. zapsání do sbírkové evidence, je jakýmsi „aktem uznání“ jeho významu. Od tohoto okamžiku je chráněn zákonem, který nerozlišuje mezi gotickou plastikou, herbářem, zlatým šperkem, krabicí dvoukřídlého hmyzu, unikátním psacím perem s iridiovým hrotem či obyčejným „brkem“, jímž se ovšem podepisoval třeba František Palacký. Zařazení předmětu do sbírky je srovnatelné s prohlášením za kulturní památku. Vyplývá z něj povinnost uplatňovat při nakládání s ním zvláštní režim. To ovšem znamená, že jsou do sbírky předměty zařazovány na základě určitého záměru a výběru, a také na základě znalosti všech souvislostí a vztahů s ostatními předměty, s místem původu, s původní funkcí atp. K tomu jsou sbírkové předměty doplňovány příslušnou dokumentací. Odborná literatura toto vše nazývá tezaurací. Jejím prázkladem je selekce, prováděná na základě odborných znalostí, která zaručuje, že do sbírky jsou zařazovány ty předměty, které co nejlépe přispívají k realizaci muzeality. To je také hlavní důvod, proč jsou v muzeích zaměstnávání kvalifikovaní odborníci s nejvyšším vzděláním. Pokud by šlo o pouhé shromažďování předmětů, dokázal by to více méně kdekdo.

⁵ Zákon 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění zákona č. 304/2008 Sb.

VI. Má-li být sbírka zdrojem relevantních poznatků o světě, což je jejím smyslem, předpokládá to důsledné dodržování jistých pravidel

Je-li sbírka odborně tvořena, spravována a uchovávána, ale není využívána, je to chyba. Většinou napravitelná. Není-li tomu tak, hrozí nebezpečí snižování její výpovědní schopnosti o světě a tím je možnost jejího využívání omezena nebo dokonce znemožněna. V nejlepším případě dočasně, v horším nevratně. Proto je nezbytná její odborná správa. Už proto, že samotné uchovávání sbírek, tj. dlouhodobé, ale z hlediska lidského věku trvalé, je činností jdoucí proti přirozenosti světa (žádná věc nemá ve svém kódu „věčnost“!). A také proto, že samotný předmět, tj. bez jakýchkoliv doprovodných informací, bez dokumentace původního prostředí, z něhož byl vyjmut, se může časem stát jen věcí, vypovídající pouze „za sebe“, tedy nesrozumitelnou, a tudíž zbytečnou.

Proto je nezbytné dodržovat alespoň tato základní pravidla:

- Sbírka musí být skutečně tvořena. Balast, který se jinak stává její součástí, podstatně zatěžuje její správu – na úkor jejího využívání (tj. bádání o sbírkách, prezentace pomocí výstav, programů a publikací). Přítomnost balastu ve sbírce vede k podceňování hodnoty celé sbírky a tedy i péče o ní. Balast sbírku často i ohrožuje, když např. znesnadňuje a prodlužuje evakuaci sbírky při povodních, požáru atp.
- Každý sbírkový předmět musí být evidován, tj. ke každému sbírkovému předmětu musí existovat evidenční záznam. Pokud by evidenční záznamy chyběly, výpovědní schopnost milionů sbírkových předmětů by se podstatně snížila.
- V každém muzeu musí probíhat permanentní inventarizace sbírek, dnes rovněž podle zákona a vyhlášky. Sbírkové předměty totiž neničí jen špatná péče, krádeže a ztráty, ale také nezájem.
- Každá sbírka musí být uložena a spravována tak, aby nedocházelo k poškozování předmětů a jejich ztrátám. Co je platná odborná tvorba sbírky, její optimální využívání, když sbírku poškozují vnější vlivy (teplota, vlhkost, biologičtí škůdci atp.) nebo je ze sbírky za jedinou „zlou noc“ torzo.

Profesionálně vedené muzeum by ovšem mělo vykonávat ještě další činnosti, které může zajistit již pouze odborník s nejvyšším vzděláním:

- ke sbírce a jednotlivým sbírkovým předmětům shromažďovat doprovodnou dokumentaci;
- v systematické evidenci doplňovat základní evidenční záznam o další informace o předmětu, prostředí, z něhož byl předmět získán, o souvislostech s jinými předměty atp.;

- c) na základě odborného zpracování sbírek získávat ony relevantní poznatky o světě, případně sbírku uspořádat s vědomím, že jde o trvalý pramen přírodních nebo společenských věd;
- d) zprostředkovávat sbírkové předměty a spolu s nimi poznatky o světě veřejnosti, zejména na výstavách a prostřednictvím muzejních programů a muzejních publikací.

Tím vším je teprve naplněn smysl sbírkotvorné činnosti, a také smysl muzea jako odborné instituce, smysl vynakládání prostředků z veřejných rozpočtů na tvorbu a uchovávání sbírek, na zaměstnávání odborníků se špičkovým vzděláním.

VII. Bez muzeologie to nepůjde

Přijmeme-li předchozí zásady sbírkotvorné činnosti muzeí a „sbírání“ povýšíme na tezauraci (sbírkotvorný záměr, selekce, hledání souvislostí, evidenční záznam, průvodní dokumentace atp.), ocitáme se zčásti – chtě nebo nechtě – mimo dosah přírodních a společenských věd (mineralogie, geologie, paleontologie, botanika, zoologie, antropologie, archeologie, historie, etnografie...). Vyznat se v tom můžeme jen s pomocí určitých poznatků, které jdou napříč obory. Tyto poznatky tvoří předmět muzeologie. Přenechme odborníkům u nás tak oblíbené bádání nad tím, zda muzeologie je či není věda. Stačí, když si uvědomíme, že veškeré „muzejní pábení“ trvající u nás už téměř dvě stě let, by nikdy nevzniklo, kdyby neexistovala imanentní lidská potřeba muzealizovat skutečnost. Muzeum tu je proto, aby vytvářelo – potenciálně nebo reálně – obraz minulého světa, abychom se lépe vyznali ve světě současném. Vytváření tohoto obrazu je samostatná, specializovaná činnost-disciplína, jejímž počátkem a předpokladem je tvorba sbírky. Následuje proces získávání relevantních poznatků ze sbírky, vytváření tohoto obrazu. A nakonec odborně náročná komunikace muzea s jeho publikem, která vede ke zprostředkování toho obrazu srozumitelnými formami veřejnosti. V tomto komplikovaném procesu se nemohou uplatňovat pouze lidé s přírodovědným nebo historickým vzděláním. Nezbytní jsou i lidé se vzděláním umožňujícím orientaci v obecných problémech tezaurace, komunikace s veřejností, v sémiotice, psychologii, pedagogice...

Uvedené obecné zásady sbírkotvorné činnosti muzeí jsou popsány v řadě odborných publikací⁶, a také v metodické příručce⁷.

⁶ Např. STRÁNSKÝ Z. Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno, 1995. WAIDACHER, F. *Příručka všeobecné muzeologie*. Bratislava, 1999.

⁷ ŽALMAN, J. a kol. *Příručka muzejníka I*. Praha – Brno, 2002.

Podívejme se ale, jak sbírkotvorná činnost probíhá obvykle v praxi a kdo se na ní podílí.

1.1. Podklady, na jejichž základě je sbírka v muzeu tvořena

Sbírkovým předmětem může být jakákoliv přírodnina a jakýkoliv lidský výtvar. Neexistuje žádná věc, jejíž schopnost přispět k výpovědi o světě by byla „absolutně nulová“. Pomineme-li stav, kdy to ještě, nebo už, nedokážeme rozpoznat. Z toho plyne, že sbírat je možné cokoliv. V praxi muzeí tomu tak ale není. Sběrka každého veřejného muzea je tvořena v souladu se základními dokumenty, vydanými pro muzea a v muzeích na základě příslušných řídicích aktů. Těmito dokumenty jsou:

- a) zřizovací listina (v případě Národní galerie v Praze statut vydaný podle zákona č. 148/1949 Sb., o Národní galerii v Praze);
- b) charakteristika sbírky nebo jejích oborových částí („podsbírek“), zpracovaná dle osnovy uvedené v příloze č. 1 vyhlášky č. 275/2000 Sb. a uvedená v zápise sbírky do Centrální evidence sbírek (CES);
- c) strategie či koncepce sbírkotvorné činnosti muzea a z ní vycházející akviziční politika (management sbírek), rozpracovaná podle jednotlivých „podsbírek“.

1.1.1. Zřizovací listina

Je základním předpisem. Vydává ji zřizovatel a upravuje v ní, mimo jiné, předmět hlavní činnosti. Tím je v případě muzea zejména sbírkotvorná činnost. Ve zřizovací listině musí být, podle ustanovení § 10b odst. 1 písm. a) zákona č. 122/2000 Sb. uvedeno:

- a) v jakých oborech muzeum sbírku převážně tvoří;
- b) z jakého území převážně sbírkové předměty získává⁸, a to v souladu s charakteristikou sbírek, uvedenou v CES a s tradiční sběrnou oblastí muzea nebo galerie.

Proč je v obou případech použito slůvko „převážně“? Protože ani obory, ani území nelze vymezit striktně. I kdyby se to nakrásně podařilo, nebylo by to k prospěchu věci.⁹ Soulad s charakteristikou sbírek, uvedenou v CES, a s tradiční sběrnou oblastí muzea nebo

⁸ Příklad: Muzeum shromažďuje sbírky hmotných dokladů vývoje přírody, prehistorie a historie české i zahraniční provenience, zejména však z území střední Moravy, především v oborech mineralogie, paleontologie, botanika (dendrologie, sbírka živých rostlin, banka rostlinných semen), zoologie, archeologie, etnografie, numizmatika, historie a dějiny umění. Sběrku tvoří na základě vědeckého poznání a vlastní koncepce sbírkotvorné činnosti.

⁹ Jestliže je hlavním kritériem pro zařazení předmětu do sbírky jeho schopnost zhodnotit výpovědní schopnost sbírky o světě, nelze výběr striktně omezit ani územím ani oborem.

galerie je důležitý proto, že neuvážené změny zaměření sbírky nebo území, z něž jsou sbírkové předměty získávány, snižují schopnost sbírky realizovat muzealitu.¹⁰ Změny uvážené, respektující předchozí vývoj, možné ale, samozřejmě, jsou.

1.1.2. Charakteristika sbírky

Z charakteristiky sbírky či „podsbírký“ by mělo být zřejmé, jak se sbírkotvorná činnost muzea vyvíjela v minulosti a k jaké kvalitě a kvantitě vývoj dospěl. Charakteristiku je každé muzeum povinno připojit k žádosti o zápis sbírky do CES, a to pro každou samostatnou část sbírky („podsbírký“) zvlášť. Charakteristiky slovní mohou být doplňovány charakteristikami obrazovými.

1.1.3. Strategie či koncepce sbírkotvorné činnosti

Je vydávána řídícím aktem ředitele muzea. Vychází z charakteristiky sbírky a jednotlivých „podsbírek“ uvedených v CES a ze zřizovací listiny muzea. Je jedním z prováděcích programů realizace předmětu hlavní činnosti muzea, buď střednědobým nebo dlouhodobým. Z ní vyplývají akviziční politiky jednotlivých „podsbírek“, které jsou základním podkladem pro práci kurátorů. Existence tohoto dokumentu zaručuje, že sbírka či „podsbírký“ nebudou tvořeny náhodně a nesystematicky.¹¹ Strategie zejména obsahuje:

- stanovení období, pro něž je zpracována;
- očekávané výsledky sbírkotvorné činnosti, tj. v čem lze očekávat zvýšení výpovědní schopnosti sbírky a jednotlivých „podsbírek“, jako celku, o přírodě či společnosti;
- „vnitřní“ priority při získávání nových přírůstků do sbírky, tj. jak nejlépe zhodnotit sbírku;
- „vnější“ priority při získávání přírůstků do sbírky, tj. vytěžování známých zdrojů muzeálií, které jsou ohroženy nebo se aktuálně objevily, např. vytěžování zanikajících lokalit (zdroj přírodnin, archeologických nálezů atp.), zvýšený výskyt potenciálních sbírkových předmětů na trhu apod.;
- kritéria pro vyřazování věcí ze sbírkové evidence z důvodu přebytku, zpracovaná pro sbírku nebo jednotlivé „podsbírký“.

Pokud si to zřizovatel vymíní, podléhá strategie sbírkotvorné činnosti jeho schválení. V každém případě by mu měla být dána na vědomí. Usnadňuje to jednání o finanční podpoře akviziční činnosti a předchází otázkám typu: „Proč sbíráte (kupujete) právě tohle?“. Lze také doporučit, aby strategie byla zveřejněna.

¹⁰ Vznikají např. tzv. „mrtvé fondy“.

¹¹ Neexistence koncepcí v minulosti způsobila, že některé sbírky jsou torzovitě. Spíše než o světě vypovídají o tom, jak se v muzeu střídali kurátoři různých profesí.

1.2. Subjekty účastníci se na sbírkotvorné činnosti muzea

Na sbírkotvorné činnosti muzea se přímo podílejí zpravidla tyto subjekty:

- kurátor sbírky („podsbírký“);
- vedoucí zaměstnanci sbírkových organizačních útvarů (ústavů, odborů, oddělení, referátů atp.);
- poradní sbor pro sbírkotvornou činnost;
- preparátor, konzervátor, restaurátor;
- další zaměstnanci sbírkových organizačních útvarů;
- ředitel muzea.

1.2.1. Kurátor sbírky („podsbírký“)

(1) Je bezprostředním tvůrcem a správcem sbírky („podsbírký“):

- podílí se rozhodujícím způsobem na přípravě strategie sbírkotvorné činnosti a zpravidla je autorem základních podkladů pro její zpracování;
- předkládá návrhy na získávání nových přírůstků, na výměnu sbírkových předmětů a na vyřazování předmětů ze sbírkové evidence ve smyslu zřizovací listiny (statutu) muzea a na základě strategie sbírkotvorné činnosti, v případě vyřazování ve smyslu zákona č. 122/2000 Sb.¹²;
- organizuje sběr a sám sbírá, tj. bezúplatně získává, věci movité, které jsou potenciálními sbírkovými předměty;
- organizuje a provádí výzkum prostředí, z něž jsou získávány sbírkové předměty;
- shromažďuje i vytváří průvodní dokumentaci ke sbírkovým předmětům;
- spravuje studijní a pomocný materiál vázící se ke sbírce („podsbírký“);
- organizuje a provádí odbornou správu sbírky (evidence, inventarizace, třídění, ukládání...).

(2) Sbírkou („podsbírký“) dále kurátor tvoří na základě:

- detailní znalosti vývoje sbírky („podsbírký“), kterou spravuje, a znalosti sbírkotvorných záměrů kurátorů, kteří sbírku spravovali před ním, k nimž přihlíží;¹³
- znalosti obdobných sbírek muzejní povahy jiných muzeí či sběratelů;
- znalosti prostředí (území) z něž jsou pro sbírku („podsbírký“) získávány přírůstky;

¹² Vzory návrhů jsou přílohami č. 1 a 2 Metodického pokynu Ministerstva kultury k provádění některých činností souvisejících s tvorbou sbírek, péčí o sbírky a vývozem sbírkových předmětů do zahraničí č. j. 14 639/2001.

¹³ Ze sbírek byla v minulosti vyřazena řada velmi zajímavých předmětů jen proto, že kurátor neznal důvod, proč je jeho předchůdci získali.

- d) soustavné prospekce zájmového území;
- e) znalosti základních metod získávání sbírkových předmětů (terénních sběrů);
- f) znalosti aktuální situace na trhu s potenciálními sbírkovými předměty včetně základní orientace v tržních cenách na domácím i zahraničním trhu;
- g) znalosti zásad muzejní selekce a muzejní tezaurace;
- h) znalosti zvláštních právních předpisů, obecných právních předpisů¹⁴ a vnitřních předpisů, např. metodických pokynů, příkazů a pokynů ředitele muzea¹⁵ atp.;
- i) obecných zásad a základních metod preparace, konzervování a restaurování sbírkových předmětů;
- j) znalosti zásad ukládání, uchovávání a prezentace sbírkových předmětů;
- k) znalosti zásad ochrany sbírkových předmětů před nepříznivými vlivy prostředí (provádí výběr sbírkových předmětů určených k preparaci, reprepaci, konzervování či restaurování) a zásad ochrany sbírek a objektů před krádežemi, vloupáními a živelnými událostmi.

1.2.2. Vedoucí zaměstnanec sbírkového organizačního útvaru muzea

Jedná se o vedoucí kurátory, vedoucí sbírkových oddělení či vedoucí dalších organizačních útvarů (odborů, ústavů, sbírek atp.). Při realizaci sbírkotvorné činnosti zpravidla:

- a) spolupracují při zpracování strategie sbírkotvorné činnosti;
- b) schvalují záměry kurátorů sbírek jak na úseku tvorby sbírek („podsbírek“), tak na úseku ochrany sbírek, uchovávání, správy a prezentace sbírek a schvalují návrhy na preparaci, reprepaci, konzervování či restaurování sbírkových předmětů;
- c) zodpovídají za dodržování předpisů při tvorbě, ochraně, uchovávání a prezentaci sbírek („podsbírek“), a to jak obecně platných, tak i vnitřních;
- d) vytvářejí organizační, ekonomické, materiální a prostorové podmínky pro optimální tvorbu, správu, ochranu, uchovávání a prezentaci sbírek, a obecně pro práci kurátorů;

¹⁴ Zejména zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a změně některých zákonů, zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny a obecných právních předpisů o nakládání s majetkem státu, krajů a obcí.

¹⁵ Zejména režimu zacházení se sbírkou nebo jednotlivými sbírkovými předměty, jehož vydání je povinností muzea podle ustanovení § 9 odst. 1 písm. g) zákona č. 122/2000 Sb.

- e) s konečnou platností rozhodují o bezúplatném nabytí předmětů do sbírky či „podsbírk“.

1.2.3. Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost

- (1) Je poradním orgánem ředitele muzea. Ředitel jmenuje a odvolává jeho členy. Jeho členy jsou jednak odborníci z řad zaměstnanců muzea a jednak odborníci externí. Poradní sbor přináší na sbírkotvornou činnost muzea pohledy „zvenčí“ a jeho posláním je podílet se na přípravě strategie koncepce) sbírkotvorné činnosti a soustavně sledovat její realizaci. Zřízení poradního sboru by mělo být zakotveno jako povinnost ředitele zřizovací listinou (statutem).
- (2) Může být strukturován na sekce podle jednotlivých „podsbírek“, které jednají samostatně jako poradní orgány vedoucích zaměstnanců sbírkových organizačních útvarů, což upraví stanovby poradního sboru vydané ředitelem muzea.
- (3) Poradní sbor nebo jeho sekce vydávají svá stanoviska formou doporučení. Za konečné rozhodnutí ve věci je zodpovědný výhradně vedoucí zaměstnanec muzea (ředitel).
- (4) Poradní sbor pro sbírkotvornou činnost se vyjadřuje ke strategii sbírkotvorné činnosti muzea a k jejím změnám, k nabytí nových přírůstků do sbírek („podsbírek“), k vyřazování předmětů ze sbírkové evidence a k dalším otázkám týkajícím se správy a uchovávání sbírek, a to zejména:
 - a) k *bezúplatnému nabytí přírůstků po jejich nabytí, nejméně jednou za rok souhrnně*, přičemž posuzuje pouze soulad akvizic s předmětem hlavní činnosti muzea a se strategií sbírkotvorné činnosti;
 - b) k *úplatnému nabytí jednotlivých přírůstků* (jedním přírůstkem může být i soubor věcí movitých či nemovitých) před jejich nabytím, přičemž posuzuje soulad akvizic s předmětem hlavní činnosti muzea a se strategií sbírkotvorné činnosti, význam předmětů pro výpovědní schopnost sbírky a ekonomické aspekty nabídky (posuzuje cenu ve srovnání s cenami obvyklými na tuzemském trhu se stejnými nebo obdobnými předměty, případně i na trzích v zahraničí);
 - c) k *úplatnému nabytí nových přírůstků po jejich nabytí*, došlo-li k nabytí předmětu z rozhodnutí ředitele muzea, přičemž posuzuje soulad akvizice se strategií sbírkotvorné činnosti a cenu, za níž byl nový přírůstek zakoupen;
 - d) k vyřazování předmětů ze sbírkové evidence *před jejich vyřazením*, přičemž se vyjadřuje k důvodům vyřazení a zda jsou v souladu se zákonem; vyjádření poradního sboru je nezbytné pro rozhodnutí ředitele muzea a je vždy vyžadováno jako příloha žádosti o zrušení evidenčního čísla vyřazovaného sbírkového předmětu z CES;

- e) ke stavu sbírky („podsbírký“), případně jednotlivých sbírkových předmětů a způsobu uložení, a to nejméně jednou ročně;
- f) k trvalému nebo dlouhodobému (na dobu delší než jeden rok) přemístění více než 500 sbírkových předmětů,¹⁶ a to *před jeho uskutečněním*, s výjimkou případů, kdy je nezbytné sbírku nebo její část přemístit neprodleně (a neplánovaně) např. z důvodu jejího bezprostředního ohrožení, v takových případech se poradní sbor k přemístění vyjádří až po jeho realizaci;
- g) k jiným problémům souvisejícím s tvorbou, správou, uchováváním, ochranou či prezentací sbírky („podsbírký“) nebo jednotlivých sbírkových předmětů na žádost ředitele muzea, vedoucího zaměstnance sbírkového organizačního útvaru nebo kurátora sbírky („podsbírký“).

- (5) Poradní sbor svá stanoviska vydává *písemně, formou protokolu, s podpisy všech přítomných členů*.¹⁷ Protokoly se v muzeu *trvale uchovávají jako součást průvodní dokumentace sbírky*.
- (6) Pro svá doporučení si může vyžádat posudek nezávislého odborníka nebo posudek preparátora, konzervátora či restaurátora.
- (7) Stanoviska jsou podkladem pro rozhodování ředitele a dalších vedoucích zaměstnanců.
- (8) Stanoviska poradního sboru, včetně vyjádření k ceně nabízeného předmětu, jsou nezbytnou *přílohou žádosti o účelovou finanční dotaci ze státního rozpočtu na nákup přírůstků pro sbírku*.

1.2.4. Preparátor, konzervátor, restaurátor

- (1) Cílem jejich činnosti je zajistit takový fyzický stav předmětu, aby byla *zachována jeho funkce nositele muzeality, tj. jeho výpovědní schopnost o přírodě nebo společnosti (literatuře, umění, technice, vědě atp.)*. Toho lze dosáhnout jen tehdy, když jsou sbírkové předměty chráněny před vlivy prostředí a udržovány ve stavu, v němž je lze dále užívat pro badatelské či prezentační účely. To má zcela zásadní význam pro tvorbu sbírky a zejména pro její využívání. Obecným zásadám preparování, konzervování a restaurování je věnována samostatná kapitola.
- (2) Na sbírkotvorné činnosti se podílejí zejména tým, že se na žádost ředitele či jiného vedoucího zaměstnance nebo na žádost poradního sboru pro sbírkotvornou činnost vyjadřují k fyzickému stavu potenciálních sbírkových předmětů, o jejichž nabytí do sbírky či

¹⁶ Např. přemístění do nového, trvalého nebo provizorního depozitáře nebo do stálé expozice nebo na výstavu trvající déle než jeden rok.

¹⁷ Vzor protokolu z jednání poradního sboru je uveden v příloze č. 3 Metodického pokynu Ministerstva kultury č. j. 14 639/2001.

„podsbírký“ se jedná,¹⁸ k možnostem preparace, konzervování nebo restaurování těchto předmětů po jejich nabytí do sbírky či „podsbírký“ a k návrhům na vyřazení sbírkových předmětů ze sbírkové evidence z důvodu neupotřebitelnosti.

1.2.5. Další zaměstnanci sbírkových organizačních útvarů

Na sbírkotvorné činnosti se mohou dále podílet např. asistenti kurátorů, dokumentátoři atp.

1.2.6. Ředitel muzea

Má obecnou odpovědnost za naplňování účelu a předmětu hlavní činnosti muzea uvedených ve zřizovací listině (statutu), tedy i za sbírkotvornou činnost.

Vykonává zejména tyto řídicí pravomoci:

- a) příslušným řídicím aktem vydá strategii (koncept) sbírkotvorné činnosti pro sbírku nebo jednotlivé „podsbírký“, které sbírku tvoří;
- b) příslušným řídicím aktem vydá režim zacházení se sbírkou nebo jednotlivými sbírkovými předměty podle ustanovení § 9 odst. 1 písm. g) zákona č. 122/2000 Sb.;
- c) zodpovídá za odbornou způsobilost kurátorů sbírek („podsbírek“), vedoucích zaměstnanců sbírkových organizačních útvarů, preparátorů, konzervátorů a restaurátorů;
- d) příslušným řídicím aktem ustaví poradní sbor pro sbírkotvornou činnost, vydá jeho stanovy a jmenuje a odvolává jeho členy;
- e) stanoví, kdo rozhoduje o bezúplatném nabývání věcí do sbírky;
- f) s konečnou platností rozhoduje o *úplatném nabytí předmětu do sbírky („podsbírký“)*;
- g) v případech, kdy hrozí nebezpečí z prodlení a z časových důvodů nelze předložit návrh na úplatné získání věci do sbírky k projednání poradnímu sboru pro sbírkotvornou činnost, může o jejím nabytí rozhodnout bez projednání v poradním sboru s tím, že nákup bude předložen ke stanovisku poradnímu sboru následně;¹⁹
- h) s konečnou platností rozhoduje o vyřazení předmětu ze sbírkové evidence, tato pravomoc je nepřenosná, s výjimkou opatření v rámci přenosu řídicích pravomocí na jmenovaného „statutárního“ zástupce v době dlouhodobé nepřítomnosti ředitele na pracovišti (vzor rozhodnutí je uveden v příloze č. 3).

¹⁸ To může výrazně ovlivnit např. jednání o ceně předmětu.

¹⁹ Nebo je akvizice s poradním sborem projednána per rollam.

Vysvětlit je třeba, co znamená, že ředitel to či ono vydává nebo stanoví „příslušným řídicím aktem“. Má-li být jakýkoliv text vnitřní normou, závaznou pro zaměstnance muzea, nestačí text zformulovat a založit, nestačí ani text veřejně vyvěsit, dokonce ani rozslat organizačním útvarům. Závazný text musí být vydán řídicím aktem, tj. např. pokynem nebo příkazem ředitele a zaměstnanci s ním musí být prokazatelným a organizačním řádem stanoveným způsobem seznámeni. A netýká se to jen vnitřních norem, ale také třeba uvádění nových zákonů. Např. zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů nabyt sice účinnosti v roce 2000, ale „se vším všudy“ začal pro konkrétní muzeum platit až po uplynutí dvouletého přechodného období. Tedy až v roce 2002, dnem, kdy muzeum obdrželo od Ministerstva kultury osvědčení, že jeho sbírka byla zapsána do CES. Až do té doby muzea spravovala sbírky podle Směrnice pro správu a evidenci sbírek v muzeích a galeriích z roku 1984. V jednom muzeu ale ještě na počátku roku 2004 zaměstnanci netušili, že už mají pracovat podle nového zákona. Nikdo jim nesdělil, že muzeum již v květnu roku 2002 obdrželo osvědčení o zapsání sbírky do CES, a nikdo také nevydal pokyn, že je nutné se novým zákonem řídit.

B. SPRÁVA SBÍREK

B.1. Legislativa

První snahy o právní úpravu činnosti muzeí, tedy i správy sbírek, se objevily na půdě Svazu československých muzeí už před II. světovou válkou. K jejich naplnění však došlo až koncem 50. let 20. století, kdy Národní shromáždění Republiky Československé přijalo zákon č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích. Tento zákon platil až do roku 2000. Na jeho základě byly postupně zpracovány dvě směrnice pro správu a evidenci sbírek v muzeích a galeriích, první v roce 1960 a druhá v roce 1983 (platná od 1. ledna 1984). Zákon č. 54/1959 Sb., byl zákonem o institucích, tj. definoval muzeum, upravoval zřizování muzeí a galerií. Správy sbírek se týkal jen okrajově, stejně jako např. vývozu sbírkových předmětů do zahraničí. To ponechával na podzákonných právních normách, vyhláše a již zmíněných směrnicích. Zákon č. 54/1959 Sb., byl zrušen *zákonem č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů*, který nabyt účinnosti dne 12. května 2000. Právní normy upravující postavení, případně činnost muzeí a ochranu muzejních sbírek existují ve všech evropských zemích.

Důvodů pro právní úpravu ochrany sbírek muzejní povahy je celá řada, připomeňme alespoň ty nejzávažnější:

- a) většina dnes existujících sbírek je uchovávána s cílem sloužit veřejnému zájmu na získávání relevantních poznatků o světě,

na prosperitě a civilizační konkurenceschopnosti společnosti; z toho vyplývá i nezbytný podíl veřejné správy na jejich uchování a správě;

- b) uchovávat a využívat sbírky ve veřejném zájmu předpokládá především uchovávání sbírek v jejich celistvosti; toho nelze dosáhnout, aniž by byla do jisté míry omezena vlastnická práva; vlastnická práva lze však na základě Listiny základních práv a svobod omezovat pouze zákonem a za náhradu;
- c) uchovávat sbírky je možné pouze tehdy, je-li s nimi nakládáno ve zvláštním režimu; dodržování zásad tohoto zvláštního režimu je opět podmíněno částečným omezením vlastnických práv; musí být stanoveno jako povinnost vlastníků a správců sbírek, což lze učinit pouze zákonem;
- d) jedním ze základních pilířů Evropských společenství, jichž je i Česká republika součástí, je *umožnění volného pohybu zboží*; zbožím jsou i kulturní památky, sbírkové předměty, předměty kulturní hodnoty a archiválie, ale volný pohyb těchto předmětů je v rozporu s veřejným zájmem na zachování těchto kulturních statků; na to pamatuje smlouva o ustavení Evropských společenství a umožňuje v tomto případě z volného pohybu zboží výjimku – ovšem pouze na ty kulturní statky, které *jsou chráněny legislativou členského státu a jsou součástí jeho tzv. kulturního pokladu*.

Tzv. kulturní poklad České republiky tedy tvoří národní kulturní památky, kulturní památky, sbírky muzejní povahy, předměty kulturní hodnoty a archiválie, tj. kulturní statky chráněné českou národní legislativou.

Základní ustanovení zákona č. 122/2000 Sb. jsou následující:

- (1) Zákon vymezuje pojem „sbírka“.
- (2) Zákon zavádí Centrální evidenci sbírek (CES). Všechny povinnosti a všechna práva, která zákon stanoví pro vlastníky sbírek, se vztahují na sbírky zapsané v centrální evidenci.
- (3) Sbírký ve vlastnictví státu nebo územního samosprávného celku zapisuje Ministerstvo kultury do centrální evidence na základě žádosti s uvedením předepsaných údajů, kterou mu zašlou organizace, spravující sbírky, tj. především muzea a galerie, a po projednání v Radě pro CES.
- (4) Ostatní sbírky zapisuje Ministerstvo kultury do CES na základě žádosti vlastníka sbírky. Toto ustanovení umožňuje i soukromým osobám, které mají zájem na tom, aby jejich sbírka byla uchovávána ve své celistvosti ve veřejném zájmu, nebyla rozprodána apod., požádat o zápis. Je-li žádosti vyhověno, tj. prokáže-li se, že soubor věcí naplňuje znaky sbírky ve smyslu zákona, je vlast-

ník povinen plnit řadu povinností. Také má ale práva stanovená zákonem.

- (5) Součástí zápisu sbírky do CES je slovní charakteristika sbírky nebo její oborové části („podsbírký“) a výčet evidenčních čísel všech sbírkových předmětů, které sbírku tvoří. Vlastník nebo správce sbírky je povinen všechny záznamy v zápisu, včetně výčtu evidenčních čísel (přírůstky do sbírky, vyřazování ze sbírky) aktualizovat.
- (6) Zákon stanoví povinnosti vlastníkům sbírek, jinými slovy – stanoví zvláštní režim nakládání s nimi, aby byly uchovány. Nejdůležitějšími povinnostmi jsou – povinnost uchovávat sbírku v její celistvosti tak, jak byla zapsána do centrální evidence, sbírkové předměty chránit před poškozením, krádežemi a vloupáními, evidovat je, inventarizovat a za určitých podmínek umožnit jejich zpřístupnění, vyřazovat předměty ze sbírky pouze z důvodu nepotřebitelnosti, přebytečnosti, ztráty nebo výměny. Sbírká ani její části nemohou být zastaveny ani zatíženy jinými věcnými právy. Pokud se tak stane, je právní akt, na jehož základě k tomu došlo, od samého počátku neplatný. Převádět vlastnictví lze pouze k celé sbírce.
- (7) Zákon stanoví práva, která má vlastník sbírky, a to právo na odbornou pomoc a některé služby – buď zdarma nebo za úhradu nákladů. Vlastník sbírky má také za určitých podmínek přístup k finančním prostředkům z veřejných rozpočtů.
- (8) Protože většina sbírek je uchovávána v odborných institucích – muzeích a galeriích, které si vlastníci zřizují jako správce sbírek, zákon tyto instituce definuje. Všechny povinnosti a všechna práva, které zákon stanoví, se v těchto případech vztahují ke správcům.
- (9) Zákon upravuje vývoz sbírek a jejich částí (sbírkových předmětů) do zahraničí. Vymezuje důvody vývozu, umožňuje vývoz pouze na dobu určitou, pouze z důvodů uvedených v zákoně a pouze na základě povolení Ministerstva kultury. Žádosti o povolení vývozu jsou podávány na formulářích podle evropského standardu. Jejich vzory uvádí prováděcí vyhláška k zákonu č. 275/2000 Sb.
- (10) Zákon stanoví povinnost provádět inventarizace sbírkových předmětů, čímž je míněno porovnání evidenčního záznamu s fyzickým stavem předmětu.
- (11) Zákon stanoví sankce za porušování zákona, sankcemi jsou peněžité pokuty.
- (12) Zákon zmocňuje Ministerstvo kultury k vydání vyhlášky, v níž jsou uvedeny podrobnosti některých činností ze zákona plynoucích²⁰ a k provádění kontrol jeho dodržování. Ministerstvo může za nedodržování zákona uložit sankce, které zákon stanoví.

²⁰ Touto prováděcí vyhláškou je vyhláška č. 275/2000 Sb.

- (13) Zákon se nevztahuje na kulturní památky ani na archiválie, jejichž ochrana je zajištěna zvláštními předpisy.
- (14) Zákon novelizuje živnostenský zákon v tom smyslu, že činnost organizací zřízených podle zvláštních předpisů, vykonávaná v souladu s účelem, pro který byly zřízeny, není živností.
- (15) Zákonem se zrušuje zákon č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích s tím, že až do zápisu do centrální evidence se některé činnosti muzeí a galerií budou i nadále řídit tímto předpisem.
- (16) Zákonem č. 483/2004 Sb. byl zákon č. 122/2000 Sb. změněn (novelizován). Byla zpřesněna definice muzea, nově byly definovány veřejné služby muzeí a stanoveny standardy jejich poskytování (standard územní dostupnosti, standard časové dostupnosti, standard ekonomické dostupnosti a standard fyzické dostupnosti). Muzea se tak stala poskytovateli standardizovaných veřejných služeb.

Vyhláška č. 275/2000 Sb., kterou se provádí zákon č. 122/2000 Sb., upravuje podrobnosti:

- a) trvalého uchovávání sbírek muzejní povahy a jednotlivých sbírkových předmětů;
 - b) vedení sbírkové evidence;
 - c) provádění inventarizace sbírek;
 - d) vyřazování sbírkových předmětů ze sbírkové evidence;
 - e) vývozu sbírek do zahraničí,
- a uvádí dále vzory tiskopisů pro zápis sbírky do CES, osvědčení o zápisu sbírky do CES a žádosti o vydání povolení k vývozu sbírkových předmětů do zahraničí.

Jak již bylo uvedeno, jsou-li součástí sbírkového fondu muzea archiválie nebo národní kulturní památky či kulturní památky, zákon č. 122/2000 Sb. se na ně nevztahuje. Nakládá se s nimi podle zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů nebo podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

B.2. Nabývání věcí movitých či nemovitých do sbírek

„Sbírka je souborem věcí, které patří k sobě.“

Už víme, že shromažďování přírodnin nebo lidských výtvorů je prostředkem, jímž se realizuje zvláštní poznávací a hodnotící vztah člověka ke světu, který nazýváme *muzealitou*. Schopnost věcí k realizaci tohoto vztahu přispívat je tedy důvodem pro jejich výběr za účelem jejich trvalého uchování jako svědků minulých jevů a událostí. Tento výběr (selekce) je vysoce odbornou činností, při níž jsou

některé věci *uznány za muzeálie*. Je s nimi proto třeba nakládat tak, aby byla zachována jejich fyzická podstata. Což je základní podmínkou, aby byl naplněn smysl toho všeho – bylo uchováno ono svědectví o světě.

Víme už také, že výpověď jednotlivé věci o světě je pouze jedním z důvodů jejího uznání za muzeálii. Tím druhým důvodem je její schopnost *zhodnotit soubor věcí již dříve vybraných*, spoluvytvářet onu zvláštní hodnotu, již je *sbírka*. Víme, že hodnota sbírky spočívající ve schopnosti vypovídat o světě není prostým součtem stejných hodnot jednotlivých muzeálií, ale je – v případě správného výběru – *mnohem vyšší*. V kvalitně tvořené sbírce jsou tedy při výběru muzeálií zohledňovány i jejich vztahy k prostředí, z něž byly vyňaty, a vzájemné vztahy s muzeáliemi do sbírky zařazenými dříve. Poznání těchto vztahů výběr muzeálií výrazně ovlivňuje. *Čím vyšší úroveň má toto poznání, tím lepší jsou předpoklady pro kvalitní selekci. Čím kvalitnější je selekce, tím více vzrůstá hodnota sbírky.*

Selekci věcí pro zařazování do sbírky rozlišujeme *primární a sekundární*. Primární selekci označujeme výběr, při němž je věc buď uznána za muzeálii už *v okamžiku jejího nabytí pro muzeum* (tato selekce v plném rozsahu probíhá vždy, má-li muzeum nabyt nějakou věc *úplatně*, aby bylo možné zdůvodnit vynaložení finančních prostředků), anebo představuje jakýsi „předvýběr“, jehož výsledkem je vytipování *potenciálních muzeálií*. Ty jsou po jejich nabytí muzeem podrobeny sekundární selekci, kdy věci procházejí posuzováním, někdy odborně, technicky i časově náročným. Podle jeho výsledků jsou teprve uznány či neuznány za muzeálie a zařazeny či nezařazeny do sbírky. Ani po zařazení věcí do sbírky proces selekce nekončí. Věci – v tomto případě již *sbírkové předměty* – jsou vlastně nepřetržitě podrobovány posuzování své schopnosti vypovídat o přírodě nebo společnosti a zhodnocovat sbírku. Původní uznání těchto věcí za muzeálie může být kdykoliv revidováno. Např. z důvodu omylu kurátora, který věc za muzeálii uznal, nebo – a to je případ mnohem častější – proto, že došlo k posunu úrovně poznání, a nebo bylo možné použít metody zkoumání, které v době zařazení věci do sbírky nebyly k dispozici. S jejich pomocí byla zjištěna nová skutečnost.

Pro výběr muzeálií jsou nezbytné tyto základní odborné předpoklady:

- a) znalosti o přírodě nebo historii, čerpající z pramenných věd (geologie, botanika, zoologie, archeologie, historie...), a to nejen znalosti obecné, ale zcela konkrétní, ve vztahu např. k časovému období, které má být dokumentováno, k území (tzv. sbírkotvorné oblasti), k charakteru ekosystémů, k činnostem, osobnostem, duchovní kultuře, politickým souvislostem atp.;

- b) znalost předmětu hlavní činnosti muzea a strategie (koncepce) jeho sbírkotvorné činnosti;
- c) konkrétní znalost sbírky, kterou mají nové věci zhodnotit, historie její tvorby, znalost záměrů jejích kurátorů v minulosti;
- d) znalost jiných sbírek stejného nebo podobného zaměření;
- e) konkrétní znalosti o hmotných dokladech, které jsou potenciálně schopny o přírodě nebo společnosti vypovídat (znalost hmotných pramenů, jakési „muzejní zbožiznalství“);
- f) základní znalosti o možnostech uchovávání různých materiálů;
- g) alespoň základní muzeologické znalosti.

Na základě těchto odborných znalostí kurátorů sbírky (jejich jednotlivých „podsbírek“) pak muzeum *nabývá věci movité nebo nemovité, které byly uznány za muzeálie nebo vytipovány jako potenciální muzeálie*, a to dvěma základními způsoby:

- (1) činností vlastních zaměstnanců (zejména kurátorů sbírky);
- (2) jinými způsoby.

Činností vlastních zaměstnanců se rozumí:

- a) *sběr* přírodnin nebo lidských výtvorů, což jsou metody užívané zejména při tvorbě přírodovědných „podsbírek“ a „podsbírk“ archeologické (např. získávání více méně náhodných nálezů minerálů, hornin, rostlin, uhynulých živočichů a jejich částí, povrchové sběry archeologických nálezů atp.); zaměstnanci muzea při tom postupují v souladu s obecnými i zvláštními zákony, případně na základě zvláštních pověření a oprávnění;
- b) *terénní výzkum*, což je opět metoda užívaná zejména při tvorbě přírodovědných „podsbírek“ a „podsbírk“ archeologické; od předešlé metody se liší tím, že se nejedná o sběry více méně náhodné, ale záměrné, předem připravené a organizované, na vytipovaných lokalitách, s použitím metod vědeckého terénního výzkumu v jednotlivých vědních disciplínách, samozřejmě opět v souladu s obecnými i zvláštními zákony, případně na základě zvláštních pověření a oprávnění;
- c) *pořizování písemných či obrazových nebo zvukových dokumentů*; muzea často pořizují např. záznamy výpovědí různých osob, pořizují kresby, fotografie a videozáznamy, z nichž některé mohou zhodnotit sbírku;
- d) *výroba předmětů ve vlastních dílnách*; muzea vytvářejí ve vlastních dílnách např. modely, kopie, repliky či faksimile věcí, jejichž originály z jakéhokoliv důvodu nemohou do sbírky získat; některé z nich mohou být pro výpovědní schopnost

sbírky o světě natolik důležité, že jsou uznány za muzeálie; muzea pořizují někdy také třeba kresebné i trojrozměrné rekonstrukce věcí či situací, které mají pro sbírku značný význam.

Jinými způsoby nabývání věcí do sbírek se rozumí zejména:

- (1) nabývání věcí bezúplatně,
- (2) nabývání věcí za úplatu.

Nabývání věcí bezúplatně se děje těmito formami:

- a) přijímáním darů fyzických nebo právnických osob;
- b) převzetím pozůstalostí nebo odkazů fyzických nebo právnických osob;
- c) změnou příslušnosti hospodařit s majetkem vlastníka sbírky.

Nabývání věcí za úplatu se děje nákupem (koupí).

B.3. Sbírkový předmět

Sbírkovým předmětem může být jakákoliv věc, přírodnina nebo lidský výtvar, která byla v procesu selekce uznána za muzeálii a zařazena do sbírky muzejní povahy ve smyslu zákona č. 122/2000 Sb. Každý sbírkový předmět je muzeálií (samozřejmě za předpokladu, že nebyla do sbírky zařazena věc, která neprošla posouzením, na jejímž základě byla za muzeálii uznána, případně toto posouzení nebylo chybné). Ale ne každá muzeálie, tj. předmět, který byl za ni na základě odborného posouzení uznán, je automaticky sbírkovým předmětem.

Sbírkový předmět se z muzeálie stane už nikoliv na základě *odborného posouzení*, ale na základě *právního aktu*. Tento právní akt má dvě, na sebe navazující, fáze:

- a) muzeálie je zapsána do evidence sbírkových předmětů muzea (sbírková evidence), tj. je k ní vypracován *evidenční záznam*, mající náležitosti podle zákona²¹, jeho součástí je, mimo jiné, také *evidenční číslo* a tímto číslem je muzeálie označena;
- b) evidenční číslo je doplněno do charakteristiky sbírky („podsbírký“) v Centrální evidenci sbírek (CES) – do výčtu evidenčních čísel sbírkových předmětů, které sbírku tvoří.

Teprve stane-li se muzeálie sbírkovým předmětem, je předmětem chráněným podle zákona. Vlastník je povinen nakládat s ní v režimu zákonem stanoveném a v režimu zacházení se sbírkou a jednotlivými sbírkovými předměty, který je podle ustanovení § 9 odst. 1 písm. g) povinen vydat. V souvislosti s tímto předmětem může uplatňovat také práva ze zákona vyplývající.

²¹ § 9 odst. 1 písm. d) zákona č. 122/2000 Sb.

Sbírkovým předmětem může být jedna věc *movitá nebo nemovitá* (nemovitými věcmi jsou např. sbírkové předměty, jimiž jsou lidové stavby v muzeích v přírodě), ale v případech uvedených ve vyhlášce č. 275/2000 Sb., kterou se provádí zákon č. 122/2000 Sb., také *soubor věcí movitých nebo nemovitých*. V těchto případech se ale nejedná o „více sbírkových předmětů, k nimž je pořízen jeden evidenční záznam a jsou označeny jedním evidenčním číslem“, ale o *jeden sbírkový předmět, který má více částí*. Počet těchto částí musí být ve sbírkové evidenci vlastníka nebo správce sbírky uveden.²² Nedoporučuje se možnost zapisovat soubor věcí jako jeden sbírkový předmět nadužívat.

B.4. Evidence sbírkových předmětů

Naprostá většina muzeí není vlastníkem sbírek. Ty jsou po nejvíce vlastnictvím státu, krajů nebo obcí. Vlastníci si muzea zřizují – mimo jiné – pro správu sbírek. Ve zřizovacích listinách muzeím určují příslušnost se sbírkami hospodařit. Muzeum je tudíž zpravidla *správce sbírky*. Základními povinnostmi každého správce majetku je tento majetek *zjistit, evidovat jej a řádně se o něj starat*. To platí i o muzeích a sbírkách muzejní povahy. Také muzeum musí nade vší pochybnost zjistit, zda je příslušné se sbírkou nebo jednotlivými sbírkovými předměty skutečně hospodařit. Zda se jedná o majetek vlastníka, který muzeum správou sbírky pověřil (v muzeu, jak jsem se o tom již dříve zmínil, mohou být věci zapůjčené či uložené, jejichž vlastníkem je jiná právnická nebo fyzická osoba). Veškerý svěřený majetek musí *vést muzea v evidenci*, a to podle obecných právních předpisů pro správu majetku a podle zvláštních právních předpisů. Sbírky, jak již bylo uvedeno, jsou vedeny v evidenci podle *zvláštního právního předpisu*, zákona č. 122/2000 Sb. Účelem evidence je, aby byl svěřený majetek *jednoznačně vymezen* a aby jednotlivé věci mohly být kdykoliv *jednoznačně identifikovány* a kdykoliv vyhledány.²³

B.4.1. Evidenční záznam

Co všechno *může* obsahovat evidenční záznam není určeno. Určeno je pouze to, co obsahovat *musí*. Zákon stanoví tyto obligatorní údaje evidenčního záznamu:

- a) *název a stručný popis sbírkového předmětu, popřípadě materiál, z něž je vyroben, rozměry, hmotnost, časové zařazení, datum získání, identifikaci autora nebo výrobce a další identi-*

²² V CES se počet částí sbírkového předmětu neuvádí.

²³ Na základě zákona č. 304/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví budou sbírky muzejní povahy vedeny také v účetní evidenci. Na vedení evidence a provádění inventarizace podle zákona č. 122/2000 Sb. se však nic nemění.

fikační znaky; rozhodující pro naplnění tohoto ustanovení zákona je *název a stručný popis*, vše ostatní se uvádí jen tehdy, je-li to známo a je-li to účelné pro identifikaci předmětu; pojmenování sbírkového předmětu vychází z terminologie příslušného oboru a stručný popis má přispět k nezaměnitelnosti předmětu s jiným; teprve nelze-li popisem nezaměnitelnost zaručit, uvádějí se další identifikační znaky;

- b) *označení území, z něž sbírkový předmět pochází, je-li známo*; tzv. provenience předmětu je důležitým údajem, ale uvádí se různě, jak je v jednotlivých oborech zvykem (někdy označením místa, kde byl předmět vyroben, někdy místa, kde byl naposledy užíván, jindy místa, kde byl nalezen, někdy lze uvést pouze zemi původu, jindy se uvádí zcela konkrétní místo nálezů atp.);
- c) *způsob a okolnosti nabytí sbírkového předmětu (např. sběr, dar, dědictví, koupě)*; opět velmi důležitý údaj, který je často klíčový pro výpovědní schopnost předmětu o přírodě nebo historii, jedná se o údaj, který je důležitý z hlediska majetkoprávního, jako doklad o tom, že s předmětem je muzeum skutečně příslušné hospodařit;
- d) *stav sbírkového předmětu*; stav sbírkového předmětu (např. neúplnost, poškození, změny proti původnímu stavu způsobené různými opravami či neodbornými zásahy atp.) je důležitým identifikačním znakem a také důležitou informací o způsobu další péče o předmět a musí být z evidenčního záznamu proto zjistitelný; není při tom důležité, zda vyplývá ze stručného popisu předmětu nebo zda je uveden samostatně;
- e) *evidenční číslo, kterým je sbírkový předmět označen*; podle evidenčního čísla lze především jednoznačně určit, ke kterému sbírkovému předmětu evidenční záznam náleží, a jednak je toto číslo někdy jediným identifikačním znakem, podle něž lze odlišit jeden předmět od druhého (např. v případě multiplikátů).

Ačkoliv je jedním z účelů evidence to, aby mohl být sbírkový předmět vždy bez problémů vyhledán, není povinnou součástí evidenčního záznamu údaj o jeho uložení (lokalizace). Je tomu tak proto, že tento údaj se velmi často mění (stěhování depozitářů, přemístění předmětů do expozic či na výstavy, do jiného depozitáře, změny v uložení v depozitáři na základě jeho vybavení depozitárním mobiliářem, tj. regály, skříněmi, pořízení nových obalů, tj. krabic, beden atp.). Evidenční záznamy by proto časem obsahovaly řadu takových údajů, z nichž platný by byl pouze ten poslední. V přírůstkových knihách nebo na katalogizačních kartách není pro tyto údaje ani místo. Proto jsou údaje o uložení nepovinné („ze zákona“), ale záro-

veň nezbytné, aby byla evidence průkazná a plnila svůj účel. Řeší se to tak, že údaje o uložení se do evidenčních záznamů píše obyčejnou tužkou a při změně je starý údaj vymazán (protože je nepovinný, je to možné), anebo se uvádějí ve zvláštních *lokačních seznamech* mimo evidenční záznamy (ve zvláštní knize, v pořadačích na samostatných listech nebo v databázi počítače). Uvádět údaj o uložení předmětu zákon sice nevyžaduje, ale i tak jde vlastně o údaj povinný, protože bez něj je evidence neprůkazná.

Počínaje rokem 1960, kdy vyšly první směrnice pro správu sbírek, je sbírková evidence v muzeích dvoustupňová. Nové přírůstky do sbírky jsou nejprve zapisovány tak, jak do muzea přicházejí, do *chronologické evidence* (nazývané také evidencí prvního stupně). Poté jsou zapisovány do *systematické evidence* (nazývané také evidencí druhého stupně nebo katalogizací), která je vlastně nejjednodušší formou odborného katalogu sbírkových předmětů. Po nabytí účinnosti zákona č. 122/2000 Sb. je tato dvojí evidence povinná pro muzea, jejichž sbírky čítají více než 3 000 věcí movitých nebo více než 11 věcí nemovitých (tj. 3 001 a více, resp. 12 a více). Pokud tomu tak není, mohou vést evidenci pouze jednostupňovou. Zároveň zákon umožňuje, aby sbírkové předměty, které byly před nabytím jeho účinnosti vedeny pouze v jednostupňové evidenci a evidenční záznamy mající všechny obligatorní údaje stanovené zákonem, nemusely být do druhého stupně evidence zpětně zapisovány. Povinnost vést dvojí evidenci se týká až sbírkových předmětů zařazených do sbírek po nabytí účinnosti zákona č. 122/2000 Sb.

B.4.2. Chronologická evidence

Je souborem evidenčních záznamů ke sbírkovým předmětům, vedených chronologicky tak, jak muzeum sbírkové předměty nabývalo. Evidenční záznamy se pořizují bezprostředně poté, co byla věc uznána za muzeálii a určena k zařazení do sbírky a k trvalému uchovávání. Je zároveň *majetkoprávní evidencí*, tj. evidencí části majetku, s nímž je muzeum příslušné hospodařit. A to tou částí, která se eviduje podle zvláštního právního předpisu (zákon č. 122/2000 Sb.). Formu vedení evidence žádný právní předpis neupravuje, lze pouze popsat formu obvyklou. Chronologická evidence se vede buď v tzv. autentizovaných knihách přírůstků („přírůstkové knihy“, „akcesitní knihy“), tj. v knihách s očíslovanými stránkami a opatřenými razítkem muzea a podpisem statutárního zástupce. Nebo může být vedena v databázi počítače, ovšem s tím, že záznamy musí být vytisknuty na očíslovaných stránkách a uchovávány v této „papírové“ formě jako oficiální, autentizovaná, kniha přírůstků. Pro průkaznost evidence je nezbytné, aby bylo možné vždy prokázat, že záznam je součástí oficiální („úřední“) evidence správce sbírky. Nezbytná je proto ona autentizace.

Evidenční číslo („přírůstkové číslo“) je tvořeno pořadovým číslem zápisu, lomítkem a zkratkou roku, v němž k zápisu došlo (např. 2/89, 345/92). Při tomto způsobu evidence je logické, že každý rok se začíná zápisem č. 1.

Protože existuje řada muzeí, která byla založena již před rokem 1900 a jsou známé případy, že už tehdy byly sbírkové předměty označovány evidenčním číslem ve stejném tvaru jako dnes, nelze v letech 2000 a dále používat zkratku roku dvoucifernou, tj. 00, 01, 02..., protože sbírkový předmět zapsaný do sbírkové evidence např. v roce 1902 a označený v akcesitní knize č. 3 by měl stejné evidenční (přírůstkové) číslo – 3/02 – jako sbírkový předmět zapsaný pod číslem 3 do evidence v roce 2002. Buď je nutné používat zkratku třicifernou (002, 003...) nebo označení roku nezkracovat.

V evidenčním záznamu nelze škrtnat, vymazávat ani zneviditelnovat, a to ani v případech, jsou-li zapsané údaje zcela chybné. Lze však záznam kdykoliv doplňovat a uvádět tak případné chyby na pravou míru. Ani po vyřazení věci ze sbírkové evidence se evidenční záznam neškrtá ani jinak nezhodnocuje.²⁴

Evidenčním číslem musí být označen také samotný sbírkový předmět. Musí to být učiněno tak, aby označení bylo trvanlivé, čitelné, ale zároveň tak, aby předmět nezhodnotilo či neutrpělo estetická stránka věci např. při vystavování sbírkového předmětu. Forma označování sbírkových předmětů evidenčními čísly je různá, podle velikosti, tvaru a struktury předmětu a typu materiálu. Číslo bývá napsáno, nalepováno, navěšeno či třeba našíváno (textilie) přímo na předmět. V případě, že by tím byl předmět znehodnocen nebo je příliš malý apod., označí se číslem obal, v němž je předmět uchováván (např. krabice, skleněná epruveta, desky...), stojan, na němž je předmět trvale připevněn, např. dermoplastické preparáty (vycpaniny) zvířat, rám atp. Pro vyhledávání sbírkových předmětů je výhodné, když jsou evidenční čísla u stejného nebo podobného typu předmětů umísťována stále na stejné místo (hledat evidenční číslo třeba na lokomotivě, když netušíte, kde je napsáno, představuje často celodenní práci).

Má-li sbírkový předmět více částí, musí být v evidenčním záznamu uveden jejich počet. Číslem se označuje každá část, případně je na obalu uvedeno přírůstkové číslo typu 1/77/1–29, což znamená, že sbírkový předmět má 29 částí. Kdy může mít sbírkový předmět více částí (tvoří jej soubor věcí) stanoví vyhláška č. 275/2000 Sb.

Stává se, že je evidován sbírkový předmět, který má více částí, ale některý povinný údaj evidenčního záznamu není pro všechny části společný (např. každá část má jinou provenienci, což bývá běžné např. u přírodnin). V těchto případech se za součást evidenč-

ního záznamu pokládají i údaje uvedené např. na lokalitních lístcích či tzv. schedách, které jsou umístěny u každé z částí sbírkového předmětu (např. u preparátu brouka nebo na herbářové položce).

B.4.3. Systematická evidence

Systematická evidence (nazývaná také evidencí druhého stupně nebo katalogizací) je souborem evidenčních záznamů řazených podle oborových částí sbírek („podsbírek“). Je výsledkem odborné, tvůrčí činnosti muzea, jímž je utřídění sbírkových předmětů podle jednotlivých oborů, vztahů k původnímu prostředí, z něž byly předměty získány, vztahů mezi sbírkovými předměty. Jejím cílem je vytvoření *odborného katalogu* sbírkových předmětů.

Systematickou evidenci je povinno vést každé muzeum, jehož sbírku tvoří více než 3 000 věcí movitých.

Evidenční záznam povinně tvoří obligatorní údaje stanovené zákonem (stejně jako v případě evidenčního záznamu v chronologické evidenci) doplněné dalším evidenčním číslem – *inventárním*. Tento základní evidenční záznam bývá zpravidla doplněn dalšími údaji a podrobnostmi o předmětu, o vztazích a souvislostech k ostatním sbírkovým předmětům téže „podsbírk“, odkazy na doprovodnou dokumentaci atp. Evidenční záznam může být doplněn kresebnou či fotografickou dokumentací.

Inventární číslo je jakékoliv alfanumerické označení, čítající však maximálně 20 znaků včetně lomítek, pomlček, mezer apod. (např. E329/Z–1). Podle inventárních čísel jsou evidenční záznamy řazeny do souvislých řad (např. A1–A2368). V jedné „podsbírci“ nemohou být zapsána shodná čísla, každé z čísel musí být jedinečné.

Muzea, která vedou dvoustupňovou evidenci, jsou povinna zapsat každý sbírkový předmět do systematické evidence nejpozději do tří let ode dne, kdy byl zapsán do evidence chronologické.

Systematická evidence je evidencí odbornou, a tudíž je možné evidenční záznamy nejen doplňovat a upravovat, ale na rozdíl od evidenčních záznamů v chronologické evidenci také zcela měnit, včetně změn obligatorních údajů. Nezbytný je však odkaz na chronologickou evidenci prostřednictvím přírůstkového čísla, kde musí zůstat zachován evidenční záznam původní. Pouze v případech, kdy záznam v chronologické evidenci k předmětu neexistuje (byl před nabytím účinnosti zákona č. 122/2000 Sb. zapsán přímo do evidence systematické, což tehdejší předpisy umožňovaly), je evidenční záznam v systematické evidenci zároveň majetkoprávním dokladem. Nelze jej měnit, je možné jej pouze doplňovat.

Evidenční záznamy jsou vedeny zpravidla na evidenčních (katalogizačních) kartách nebo v inventárních knihách, popřípadě jsou tiskem z databáze počítače. I tady platí, že jako průkazná může

²⁴ Podrobnosti viz ŽALMAN, J. a kol. *Příručka muzejníková I*. Praha – Brno, 2002.

být uznána pouze evidence v autentizovaných knihách (včetně knih vzniklých svázáním více evidenčních karet) nebo na autentizovaných evidenčních kartách.

I v systematické evidenci mohou být evidovány sbírkové předměty, které jsou souborem věcí (mají více částí). O způsobu takové evidence platí totéž, co bylo uvedeno v případě evidence chronologické.

Chronologická a systematická evidence by měly být uchovávány odděleně. Každá alespoň v jiné místnosti pro případ události, při níž je evidence zničena (havárie, živelná pohroma atp.). Aby se tak zvýšila pravděpodobnost, že alespoň jedna zůstane zachována.

B.5. Centrální evidence sbírek

Centrální evidence sbírek (CES) je evidencí, kterou podle zákona č. 122/2000 Sb. vede Ministerstvo kultury. Obsahuje údaje o vlastníkově a správci sbírky²⁵ a dále slovní charakteristiku sbírky a jejích oborových částí („podsbírek“) podle osnovy uvedené ve vyhlášce č. 275/2000 Sb.

Součástí charakteristiky sbírky („podsbírk“) je také výčet evidenčních čísel těchto sbírkových předmětů. Uvádějí se vždy evidenční čísla *inventární*. Pouze v případech, kdy není vedena systematická evidence nebo se jedná o přírůstky dosud v systematické evidenci nezapsané, zapisují se do CES evidenční čísla *přirůstková*. CES umožňuje identifikaci každého sbírkového předmětu prostřednictvím následujících údajů:

- a) název a evidenční číslo sbírky v CES;
- b) název nebo jméno vlastníka sbírky (Česká republika, kraj, obec, jiná právnická nebo fyzická osoba a jejich sídlo);
- c) název správce sbírky (muzeum, galerie... a jejich sídlo);
- d) označení „podsbírk“;
- e) evidenční číslo předmětu.

S pomocí těchto údajů lze dospět až k evidenčnímu záznamu o sbírkovém předmětu v evidenci vlastníka nebo správce a nakonec k samotnému sbírkovému předmětu.

CES je vedena v počítačové databázi a je veřejnosti přístupným informačním systémem. Zveřejněna je na webové stránce Ministerstva kultury (mimo výčtu evidenčních čísel).

Protože se údaje o sbírce (zejména ve výčtu evidenčních čísel) mění, je povinností vlastníků a správců sbírek záznam o sbírce v CES aktualizovat. Aktualizaci lze provádět s pomocí transportního programu CESik, který mají všichni vlastníci či správci sbírek k dispozici.

²⁵ Správcem sbírky je právnická osoba, již vlastník sbírky pověřil tvorbou, odbornou správou, uchováváním a využíváním sbírky.

B.6. Výpůjčky a zápůjčky sbírkových předmětů

Muzea si navzájem zapůjčují sbírkové předměty, a to z důvodu jejich vystavování, konzervování, restaurování nebo vědeckého zkoumání. Muzeum, které „svůj“ sbírkový předmět poskytuje jinému, jej *vypůjčuje*. Pokud od jiného muzea sbírkový předmět přijímá, pak si jej *zapůjčuje*. Děje se tak na základě *smlouvy o výpůjčce*²⁶, kterou vždy zpracuje a druhé straně předkládá to muzeum, které sbírkový předmět vypůjčuje. Ve smlouvě musí být jednoznačně uvedeno k jakému účelu se výpůjčka uskutečňuje a stanoveny podmínky, za jakých se realizuje (doba výpůjčky, způsob dopravy, formy nakládání s předmětem, požadavky na prostředí, v němž bude vypůjčený předmět uchováván, způsob pojištění předmětu atp.). Smlouvy se zpravidla zapisují do knihy výpůjček. Odkaz na záznam v knize výpůjček se zapisuje tužkou přímo v evidenčních záznamech nebo v lokačních seznamech.

B.7. Vývoz sbírkových předmětů do zahraničí

Sbírkové předměty lze, samozřejmě, vyvážet do zahraničí, a to za účelem jejich vystavování, preparace, konzervování, restaurování nebo vědeckého zkoumání. Děje se tak v rámci výměny kulturních hodnot, vědeckých informací, péče o sbírkové předměty a v rámci reprezentace kulturního dědictví České republiky v zahraničí. Vývoz z výše uvedených důvodů je ale možný pouze za určitých podmínek, stanovených zákonem č. 122/2000 Sb. Smyslem omezení vývozu stanovením oněch podmínek je především uchování sbírek v jejich celistvosti na území České republiky. Jedná se o tyto podmínky:

- a) vyvézt sbírkové předměty do zahraničí lze pouze na základě *povolení Ministerstva kultury*;
- b) sbírkové předměty lze do zahraničí vyvézt *pouze na dobu určitou*;
- c) sbírkové předměty lze do zahraničí vyvézt *pouze z důvodů uvedených v zákoně*.

Ministerstvo kultury vydává povolení k vývozu na základě žádosti vlastníka nebo správce sbírky, podané na předepsaném tiskopise, jehož vzor je uveden ve vyhlášce č. 275/2000 Sb. Toto povolení je platné 1 rok ode dne vydání. Pokud se v této lhůtě vývoz z nějakého důvodu neuskuteční, a mají-li být sbírkové předměty vyvezeny později, je třeba o povolení žádat znovu. Doba, na kterou je vývoz povolen, je dobou uvedenou v žádosti. Tato doba není nijak omezena.

²⁶ Vzor Smlouvy o výpůjčce pro poskytnutí sbírkových předmětů partnerské osobě v zahraničí pro účely vystavování viz ŽALMAN, J. *Příručka muzejníková II*. Praha, 2006.

Ministerstvo kultury vydá povolení potvrzením příslušné části tiskopisu vždy, pokud ovšem vývoz neohrozí fyzickou podstatu sbírkového předmětu, tj. nehrozí-li nebezpečí poškození předmětu (např. při dopravě nebo vystavování), a jsou-li dostatečné právní záruky pro navrácení předmětu zpět do České republiky (§ 11 odst. 3 zákona č. 122/2000 Sb.). Ministerstvo může odmítnout vydání povolení. Vydá o tom žadateli rozhodnutí ve správním řízení, např. je-li mu známo nebezpečí poškození předmětu nebo jedná-li se o vývoz do země, kde probíhá nějaký ozbrojený konflikt, je-li požadován vývoz na dobu příliš dlouhou, takže nejsou právní záruky bezpečného návratu atp.

Jde-li o vývoz mimo celní území Evropských společenství, potvrdí vývoz i zpětný dovoz celní orgán. Jde-li o vývoz v rámci celního území Evropských společenství, nahrazuje se toto potvrzení prohlášením žadatele o návratu předmětu zpět do České republiky.

Žadatel je povinen oznámit ministerstvu návrat předmětu do České republiky, a to do 15 dnů ode dne, kdy vypršela doba vývozu uvedená v žádosti. Je povinen umožnit Ministerstvu kultury, případně celním orgánům²⁷, kontrolu, zda k návratu skutečně došlo a zda byly navraceny předměty totožné s těmi, jejichž vývoz byl povolen.

B.8. Doprovodná dokumentace

Jak již bylo uvedeno, důvodem zařazení věci do sbírky (zapsání do sbírkové evidence a zapsání evidenčního čísla do CES) je uznání věci za muzeálii, tj. posouzení, že věc má schopnost vypovídat o přírodě nebo společnosti, a to sama o sobě a také v souvislosti s věcmi již ve sbírce zařazenými, a má schopnost sbírku zhodnotit. Tuto schopnost věcí mohou výrazně zvýšit další informace, které z věcí samé vyčíst nelze. Např. *kdo a kde věc vyrobil, kdo a kde ji užíval a k čemu, jak vypadalo původní prostředí, z něž byla věc vyjmuta, za jakých okolností byla nalezena, sebrána či jinak získána, jaké příběhy se k jejímu osudu vztahují atp.* Tak se může stát, že věc, která by bez uvedených znalostí za muzeálii uznána nebyla, se muzeálií stane, a to dokonce sbírku mimořádně zhodnocující. Nejlépe to lze doložit na příkladech:

- a) Muzeum, zabývající se osudy významných osobností působících v regionu, má možnost získat ničím nezajímavou porcelánovou vázu na květiny. Pro její uznání za muzeálii by nebyl vlastně žádný důvod. Jenže muzeum získá k váze informace, že se jedná o předmět z majetku významné spisovatelky (např. z fotografie její pracovny, kde lze vázu identifikovat). Z vázy se tak stává významná muzeálie.

²⁷ Viz zákon č. 186/2004 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o Celní správě České republiky.

- b) Do muzea se dostane uhynulá vlaštovka. Muzeum ve sbírce tento druh už zastoupený má ve více exemplářích, takže by nemělo důvod pořizovat další preparát. Jenže tato vlaštovka byla nalezena počátkem listopadu, tudíž jde o doklad velmi pozdního výskytu tohoto tažného druhu v Čechách, což má pro sbírku zvláštní význam.

Ke sbírkovým předmětům je proto shromažďována tzv. *doprovodná dokumentace*, kterou mohou tvořit písemnosti, obrazová dokumentace (fotografie, film, video), audionahrávky (např. výpověď výrobce, uživatele, dárce...), mapové záznamy, plány atp. Doprovodnou dokumentaci mohou v některých případech tvořit i další trojrozměrné předměty stejného nebo podobného typu jako sbírkové předměty, z nichž lze – např. i destruktivními výzkumnými metodami – získávat další informace o sbírkových předmětech. Doprovodnou dokumentaci k „podsbírci“ mohou být i věci dosud přesně neurčené, z nichž některé pak mohou být postupně zařazovány do sbírky, zatímco jiné zůstanou doprovodnou dokumentací nebo budou z evidence muzea vyřazeny. Věci zařazené do doprovodné dokumentace musí být evidovány ve zvláštní evidenci. Nejsou součástí sbírky, ale *sbírkového fondu*.

B.9. Inventarizace sbírek

Smyslem evidence sbírkových předmětů, evidence sbírek v CES, přehledného uložení předmětů v optimálních podmínkách a jejich uchovávání v optimálním stavu je *dosažením toho, aby byla sbírka také optimálně využitelná*, tj. ze sbírkových předmětů a ze sbírky jako celku bylo možné získávat relevantní poznatky o světě a prostřednictvím výstav, programů a publikací je veřejnosti zprostředkovávat. Problém je v tom, že sbírka, jak již bylo řečeno, je „živá“. Sbírkové předměty přibývají, ubývají a jsou vyměňovány. Nelze vyloučit nejružnější přesuny celých sbírek (stěhování do jiných prostor) i jednotlivých sbírkových předmětů (na výstavy a programy doma i v zahraničí, do expozic, do preparátorských, konzervátorských či restaurátorských dílen atp.). Sbírky také někdy postihují různé nehody, havárie, živelné pohromy, krádeže a je třeba ověřit rozsah způsobených škod. Z toho vyplývá, že dosažení optimálního stavu sbírky nestačí, je třeba tento stav neustále ověřovat, udržovat a obnovovat, a k tomu slouží *inventarizace*.

Inventarizací je porovnávání evidenčních záznamů s vlastními sbírkovými předměty, ověřování existence sbírkových předmětů, porovnávání správnosti evidenčních záznamů v konfrontaci se sbírkovými předměty a ověřování fyzického stavu sbírkových předmětů, způsobu jejich uložení a podmínek, v nichž jsou uchovávány. Výsled-

kem inventarizace, o němž se zpracuje záznam, případně protokol, může být zjištění, že:

- a) ke každému evidenčnímu záznamu skutečně existuje sbírkový předmět a naopak, evidenční záznamy odpovídají skutečnosti a všechny inventarizované sbírkové předměty jsou uloženy v optimálních podmínkách, na místech k tomu určených a způsobem, zaručujícím zachování fyzického stavu sbírkových předmětů a znaků, pro něž byly uznány za muzeálie, a snadné vyhledání všech předmětů;
- b) k některým evidenčním záznamům nebyly sbírkové předměty nalezeny nebo naopak, byly nalezeny věci, k nimž nebylo možné najít evidenční záznam;
- c) sbírkové předměty jsou uloženy nevhodným způsobem a hrozí jejich poškození nebo k němu již došlo, případně jsou uloženy v podmínkách, které způsobily nebo by mohly způsobit jejich poškození;
- d) evidenční záznamy k některým sbírkovým předmětům jsou neúplné nebo věcně nesprávné;
- e) sbírkové předměty jsou uloženy jinde, než by být měly.

Inventarizace je pro všechna muzea povinná, je uložena zákonem č. 122/2000 Sb. Podrobnosti inventarizace jsou uvedeny ve vyhlášce č. 275/2000 Sb.

B.9.1. Periodická (každoroční) inventarizace

Smysl inventarizace je naplněn pouze tehdy, jsou-li splněny dvě základní podmínky:

- a) inventarizace je prováděna *soustavně*;
- b) v určitém období je inventarizována *celá sbírka*.

To zaručuje periodická inventarizace, která spočívá v tom, že každoročně muzeum zinventarizuje *určenou část sbírky*, nejméně 5 % věcí movitých, které sbírku tvoří. Nikoliv tedy sbírkových předmětů, ale věcí movitých. To proto, že jak bylo uvedeno v kapitole 2.3., některé sbírkové předměty jsou tvořeny více částmi a inventarizace se týká všech částí. Část sbírky pro inventarizaci určí vedoucí pracovník.

Muzeum, jehož sbírku tvoří maximálně 500 tis. věcí movitých, je povinno inventarizovat celou sbírku nejpozději do 10 let, muzeum, jehož sbírku tvoří více věcí movitých než 500 tis., nejpozději do 15 let (počátkem tohoto období je den, kdy muzeum obdrželo osvědčení o zapsání sbírky do CES).

Výběr části sbírky pro periodickou inventarizaci se provede podle naléhavosti (např. velký pohyb sbírkových předmětů v určité „podsbírci“, stěhování většího počtu sbírkových předmětů), podle

dosavadního průběhu inventarizace v minulých letech, případně je vybrán náhodný soubor počítačem.

Průběh inventarizace ověřuje tříčlenná inventarizační komise, která každoročně potvrdí zápis (protokol) o provedení inventarizace a její provedení oznámí muzeum Ministerstvu kultury. Provedení inventarizace se zapisuje k evidenčním záznamům.

K nápravě zjištěných nesrovnalostí vydá ředitel muzea pokyn, v němž jsou uvedena nápravná opatření a termíny jejich realizace. Pokud některé sbírkové předměty nebo jejich části nebyly nalezeny a není znám důvod (důvodem je např. prokázané odcizení nebo důvodné podezření na odcizení či nenapravitelné zničení předmětu), stanoví ředitel muzea lhůtu pro jejich dohledávání. Teprve po uplynutí této lhůty zahájí muzeum řízení o vyřazení předmětů ze sbírkové evidence z důvodu ztráty.

B.9.2. Mimořádná inventarizace

Mimořádnou inventarizaci nařizuje Ministerstvo kultury, a může tak učinit pouze z důvodů uvedených v ustanovení § 3 odst. 2 písm. a)–d) vyhlášky č. 275/2000 Sb.

B.10. Vyřazování věcí movitých či nemovitých ze sbírkové evidence

Říká se, že sbírka je „živá“. Na rozdíl např. od souboru věcí prohlášených za kulturní památku roste (jsou získávány nové přírůstky), ale také *ubývá*. To proto, že přes maximální péči nelze zajistit uchování některých věcí trvale. Stárnutí materiálů (např. některých přírodnin) je nezastavitelné, jiné věci se při manipulaci rozbíjí, další se ztratí. U jiných se zase na základě vývoje poznání zjistí, že vlastně nejde o muzeálie. Případně jde o předměty v minulosti chybně určené a pro sbírku bezcenné nebo o solitéry, které ke sbírce nemají žádný vztah. Tyto předměty je třeba ze sbírkové evidence a tedy ze sbírky *vyřazovat*. Vyřazování věcí ze sbírek není, samozřejmě, povinností. Ze sbírek, které jsou tvořeny podle zásad uvedených v úvodu tohoto textu, jejichž kurátoři vykazují dlouhodobě vysokou odbornou úroveň a na vysoké úrovni je také péče o sbírkové předměty a uložení sbírky, není třeba i řadu let žádné sbírkové předměty vyřazovat. Po určité době se však ani takové sbírky vyřazování nevyhnou. V muzeích je však řada sbírek, které vysoké nároky na sbírkotvornou činnost, na péči o sbírky ani na její uložení nesplňovaly či dosud nesplňují. Nelze zapomenout, že se dlouhá desetiletí o některé sbírky starali lidé, kteří neměli odpovídající vzdělání. V muzeu pracovali jako dobrovolníci, do sbírek zařazovali i věci chybně určené. Sbírkové byly dlouhodobě ukládány v nevyhovujícím prostředí, nuceně byly do sbírek zapisovány věci jen proto, že pro ně nebylo jiné využití, různé konfiskáty atp. V takových sbírkách se časem na-

hromadil balast, který ztěžuje správu sbírek a neúměrně zvyšuje nároky na depozitární prostory. S rozvojem přírodních i společenských věd, determinačních metod a technologií výzkumu sbírkových předmětů dochází také k revizi původních důvodů vedoucích k uznání věci za muzeálie.

Zároveň je ale pro zachování hodnoty sbírky základním předpokladem, je-li uchovávána ve své celistvosti. Vyřazování je proto na místě jen tehdy, jsou-li pro ně skutečně pádné důvody. V současné době stanoví zákon č. 122/2000 Sb. čtyři důvody, pro něž lze sbírkový předmět ze sbírky vyřadit:

- a) *neupotřebitelnost*, když neupotřebitelným je takový sbírkový předmět, který je nevratně poškozen nebo fyzicky dožil;
- b) *přebytečnost*, když přebytečným je takový sbírkový předmět, který neodpovídá charakteru sbírky a nezhodnocuje ji;
- c) *výměna*, již se míní náhrada sbírkového předmětu pro sbírku přebytečného za jiný, který ji zhodnocuje;
- d) *ztráta*, když za ztrátu se nepovažuje odcizení předmětu, protože vždy existuje možnost jeho vypátrání a pro navrácení je potřebný nespochybnitelný doklad, že se jedná o sbírkový předmět zapsaný ve sbírkové evidenci.

Z jiných důvodů nelze sbírkový předmět ze sbírky vyřadit.

Před zahájením řízení o vyřazení předmětu ze sbírkové evidence musí být vždy posuzováno, zda byl naplněn některý z uvedených důvodů, a to *pro každý sbírkový předmět zvlášť*.

Podle obecně zavedené metodiky je vyřazování procesem, v němž rozlišujeme následující kroky:

- (1) *návrh kurátora sbírky („podsbírký“) na vyřazení*, v němž kurátor uvede, z jakého důvodu navrhuje sbírkový předmět ze sbírky vyřadit a tento důvod doloží (např. popsáním stavu předmětu, fotografií, posudkem konzervátora, vysvětlením, proč předmět neodpovídá charakteru sbírky a nezhodnocuje ji, za jaký předmět a proč má být vyměněn, jak došlo ke ztrátě a zda byly vyčerpány všechny možnosti jej dohledat atp.);
- (2) *posouzení žádosti kurátora poradním sborem pro sbírkotvornou činnost*, který je ve většině muzeí ustaven (členy jsou jak odborníci z muzea, tak externí), jehož výstupem je doporučení či ne doporučení žádosti vyhovět;
- (3) *žádost o zrušení evidenčního čísla vyřazovaného sbírkového předmětu v CES* podepsaná statutárním orgánem (ředitelem) muzea, k níž jsou přiloženy jak žádost kurátora, tak protokol z jednání poradního sboru pro sbírkotvornou činnost;
- (4) *posouzení žádosti správcem CES* (Ministerstvem kultury), jehož výstupem je buď zrušení nebo nezrušení (v případě, když důvo-

dy pro vyřazení nejsou uznány) evidenčního čísla v CES, o čemž je žadatel písemně spraven;

- (5) v případě, že ministerstvo evidenční číslo v CES nezrušilo, sbírkový předmět nelze vyřadit;
- (6) v případě, že ministerstvo evidenční číslo v CES *zrušilo*, rozhodne statutární orgán muzea (ředitel) o vyřazení, své rozhodnutí doručí kurátorovi sbírky („podsbírký“) a ten evidenční záznam ke sbírkovému předmětu v chronologické i systematické evidenci označí slovem „**VYŘAZENO**“ s uvedením data rozhodnutí ředitele a s odkazem na sdělení Ministerstva kultury o zrušení evidenčního čísla v CES.

Evidenční záznam k vyřazenému sbírkovému předmětu se *neruší, neškrtá ani jinak neznehodnocuje* a evidenční číslo vyřazeného předmětu *nelze již nikdy přidělit jinému sbírkovému předmětu*. V některých muzeích se navíc, pro lepší přehled o vyřazených předmětech, vedou knihy úbytků, což však není povinné.

B.11. Obecně o uchovávání, ukládání a využívání sbírkových předmětů

Uchovávání sbírek je vlastně činností směřující proti přirozenosti světa. Všechny přírodniny, stejně jako lidské výtvořiny, zrodily se, byly zhotoveny, aby nějaký čas trvaly a nakonec zanikly. Doba přirozeného trvání některých věcí se může počítat na stamiliony či dokonce miliardy let (např. některé horniny), jiných na tisíce či stovky let a ještě jiných na roky, měsíce, ale třeba i hodiny (např. známý hmyz jepice). Životnost některých věcí může být uměle krácena (např. v některých současných společnostech, žijících v materiálním nadbytku, se i výrobky, které by jinak trvaly dlouhá léta, likvidují, aby byly nahrazeny modernějšími či dokonce pouze módnějšími). Účelem tvorby sbírek je naopak uchovat věci „trvale“. Uvozovky proto, že skutečně na věky nelze uchovat z mnoha důvodů nic, a pojem „trvale“ musíme chápat v relaci s délkou lidského života. Sbírkujeme pro příští generace, co nejdéle. Aby bylo možné překonat přirozený řád zanikání věcí, je třeba s nimi nakládat ve zvláštním režimu a samozřejmě je chránit před násilným zničením, ztrátami, odcizením. Takový režim je třeba stanovit a najít metody a technologie, jak zajistit jeho dodržování.

B.12. Režim zacházení se sbírkou a jednotlivými sbírkovými předměty

Stanovit režim zacházení se sbírkou nebo jednotlivými sbírkovými předměty (dále jen „režim“) ukládá vlastníkům a správcům sbírek zákon v ustanovení § 9 odst. 1 písm. g). Zákon umožňuje za nesplnění této povinnosti uložit pokutu až do výše 100 tis. Kč.

Smyslem stanovení režimu je, aby zásady péče o sbírku a její správu, stanovené zákonem a prováděcí vyhláškou, **byly rozpracovány do podmínek konkrétního muzea nebo galerie** (dále jen „muzeum“). Režim je **prováděcím předpisem** pro naplňování zákona a vyhlášky.

Režim je vnitřní normou muzea, závaznou pro všechny zaměstnance, nikoliv jen pro ty, kteří se správou sbírky a péčí o ní bezprostředně zabývají. Zaměstnance, kteří se správou sbírky a péčí o ní přímo nezabývají, zavazuje k tomu, že se s režimem seznámí a respektují kompetence svých spoluzaměstnanců, kteří sbírku spravují a pečují o ni. Režim, pochopitelně, nemůže stanovit povinnosti zaměstnancům, které by byly v rozporu se zákonem a vyhláškou, ani to, co je v zákoně a ve vyhlášce uvedeno, nějak měnit či vykládat. Je-li pro správu sbírky zřízen správce (obvykle muzeum či galerie, příspěvková organizace s právní subjektivitou), vydává režim jeho statutární zástupce (ředitel), není-li správce zřízen, vydává režim vlastník sbírky. Režim se vydává řídícím aktem, např. příkazem, nařízením, rozhodnutím atp., není-li tomu tak, nelze vymáhat jeho plnění. Ten, kdo režim vydá, zajistí, aby byli s režimem všichni zaměstnanci seznámeni, a určí způsob, jakým se to provede. Režim obsahuje údaje o tom, kdy nabude účinnosti, kdo jej vydal a ustanovení o zrušení dříve vydaných norem se stejným nebo podobným zaměřením, pokud je zcela nahrazuje, nebo o zrušení částí dříve vydaných norem, které nahrazuje.

Režim upravuje postup při naplňování ustanovení zákona a prováděcí vyhlášky a při dalších činnostech týkajících se práce se sbírkou, které zákon a vyhláška přímo neupravují, v podmínkách konkrétního muzea. Režim má dvě části – obligatorní a fakultativní. Režim může být zpracován jako souborná vnitřní norma, upravující vše potřebné, anebo mohou být jeho součástí další, samostatně vydané vnitřní normy, na něž režim odkazuje, např. „depozitární řád“, „badatelský řád“ apod.²⁸

Při *ukládání a využívání sbírkových předmětů* je nezbytné jednak najít takový způsob, který je v souladu s oním režimem zacházení se sbírkami za účelem jejich dlouhodobého uchování, a jednak mít neustále na zřeteli, že smyslem vytváření sbírek není jejich pouhá existence, ale jejich využívání pro získávání poznatků o světě, realizace muzeality. Efektivita využívání sbírek do značné míry závisí na způsobu jejich uložení, na kvalitě evidence a inventarizace a na kvalitě péče o sbírkové předměty. V nedávné minulosti bylo běžné

²⁸ Více o zpracování režimu zacházení se sbírkou a jednotlivými sbírkovými předměty v Metodickém pokynu Ministerstva kultury č. 4688/20007, jeho text najdete také v publikaci ŽALMAN, J. *Příručka muzejníková II.* Praha, 2006.

a ještě dnes se s tím tu a tam setkáváme, že i jinak cenné sbírky byly jen málo využitelné nebo dokonce nebyly využitelné vůbec, protože byly zcela nevhodně uloženy, byly doslova nepřístupné, jednotlivé sbírkové předměty nebylo možné vyhledat, jakákoliv manipulace se sbírkovými předměty je ohrožovala.

Na způsobu uložení sbírek do značné míry závisí také jejich bezpečnost a ochrana. Nevhodné uložení, kdy se např. jednotlivé sbírkové předměty nebo jejich části navzájem dotýkají, hrozí jejich pád, jsou uloženy v nevhodných obalech atp. je nepříznivým vnějším vlivem, který negativně ovlivňuje stav sbírek.

B.13. Obecně o ochraně sbírek a sbírkových předmětů

Sbírky a jednotlivé sbírkové předměty je nutné zejména chránit:

- a) před krádežemi a vloupáními;
- b) před nepříznivými vlivy prostředí v objektech a prostorách, kde jsou uloženy (prach, teplota, vlhkost, světlo, chemické výpary, biologičtí škůdci...);
- c) před poškozením způsobeným nevhodným uložením a nesprávnou manipulací s nimi;
- d) před živelnými pohromami;
- e) před následky havárií a poruch budov a technických zařízení;
- f) před vandalismem.

Pro ochranu sbírek platí tyto obecné zásady:

- a) chránit sbírku správně tvořenou, nezatíženou balastem, uspořádanou, evidovanou, dobře a přehledně uloženou a pravidelně kontrolovanou *je mnohem snazší*;
- b) prevencí proti tomu, že mnohé krádeže mají, bohužel, na svědomí zaměstnanci muzeí a galerií, ať už jsou pachatelé anebo spolupachatelé, a podílejí se také – ať vědomě nebo nevědomě – na některých vloupáních (např. tím, že je pachatelům svou nedbalostí usnadní), jsou dobře zpracované vnitřní normy, zejména režim nakládání se sbírkou a jednotlivými sbírkovými předměty (depozitární řád, badatelský řád...).

B.14. Obecně o preparování, konzervování a restaurování sbírkových předmětů

Jedná se o činnosti, jejichž prostřednictvím se jednak uchovává fyzická podstata sbírkových předmětů, jednak jejich výpovědní schopnost o světě a jejich význam pro sbírku. Zajišťovat tyto činnosti je povinností muzea stanovenou zákonem, ovšem pouze tehdy, je-li to nezbytné pro trvalé uchování sbírkových předmětů nebo pro zachování znaků, pro něž byly předměty uznány za muzeálie.

Preparování

Preparováním se rozumí činnosti, jimiž se dosahuje vnějšího vzhledu předmětů, který je co nejpodobnější vzhledu předmětů v jejich původním prostředí a původních souvislostech, nebo se odhaluje a zviditelňuje jejich vnitřní struktura pro poznání a porozumění. O preparování mluvíme zejména u *přírodnin*, kde je v případech některých sbírkových předmětů *nezbytné* pro jejich trvalé uchovávání a v řadě případů *nezbytné* pro jejich prezentaci. Tato *nezbytnost* odlišuje preparování od konzervování a činí z něj zcela specifickou činnost. Preparování však často zasahuje velmi výrazně do autenticity předmětu (zatímco odborně konzervovaný či restaurovaný lidský výtvar je stále oním předmětem, vyrobeným pro nějaký účel, a často by mohl být do svého původního prostředí dokonce vrácen a původnímu účelu dále sloužit, tak např. dermoplastický preparát orla mořského není orlem, ale vlastně jeho „modelem“ vyrobeným s použitím jen některých částí jeho těla).

Konzervování

Konzervováním se rozumí činnosti, které vedou k zachování předmětu ve stavu, v jakém byl v době, kdy se stal muzeálií. V angličtině se používá výraz „state of frozen decay“ („stav zmrazeného rozpadu“). Cílem by měl být vždy co nejvyšší stupeň zachování autenticity předmětu. Ta spočívá – mimo jiné – i v tom, že z předmětu lze vyčíst míru jeho „spotřebování“ v době, kdy přestal sloužit svému původnímu účelu. S jistou nadsázkou lze proto říci, že „nejlepší konzervace je žádná konzervace“. V mnoha případech však tohoto ideálu nelze dosáhnout, má-li být předmět trvale uchován jako prostředník muzeality.

Konzervování se provádí za účelem:

- a) zastavení destruktivních procesů, které poškozují fyzickou podstatu předmětu a které jsou způsobeny biologickými škůdci, nevhodnou teplotou či vlhkostí prostředí, v němž byl předmět uchováván a zejména jejich kolísáním, nevhodným chemizmem prostředí, prachem atp.;
- b) ke zvýšení odolnosti předmětu (prevence) proti napadení biologickými škůdci a působení dalších vnějších vlivů prostředí.

Odborné a citlivé konzervování zasahuje jen minimálně do autenticity předmětu.

Restaurování

Restaurováním se rozumí činnosti, které vedou k obnovení původního stavu věci. Je předmětem trvalé diskuse, co je „původním stavem“. V některých oborech (např. výtvarné umění, technika) dospěla již tato diskuse k nějakým obecně přijímaným závěrům,

v jiných oborech nikoliv. Názory na restaurování se navíc mění v čase (uplatňují se i jisté „módní trendy“).

Restaurování, více než jiné muzejní činnosti, předpokládá nejen vysokou míru odbornosti a dovednosti ve vlastním oboru, ale také smysl pro etiku profese, pokoru k autorství díla. Restaurování je vždy značným zásahem do autenticity předmětu a je třeba pečlivě vážit, nakolik snaha o dosažení „původního stavu“ vede k nečitelnosti „životopisu“ předmětu a zastírá jeho historický charakter.²⁹

Způsob restaurování bývá často veden záměry autorů expozic, kteří se rozhodnou pro různé rekonstrukce částí reality a pro tyto záměry vyžadují předměty v původním stavu – „jako nové“. Takové účelové restaurátorské zásahy však mnohdy doslova ohrožují muzealitu a mnohem vhodnější by bylo pracovat v takové expozici např. s kopiemi či replikami originálních předmětů, což bývá někdy i levnější.

C. ZÁVĚR

Tezaurace, tj. vědecky podložená tvorba sbírky, odborná správa sbírky i její ochrana, to jsou základní prostředky a předpoklady pro naplňování smyslu muzea, jímž je realizace muzeality. Muzea sice nejsou prvoplánově vzdělávacími institucemi ve smyslu učení, ale mají výjimečnou schopnost prostřednictvím sbírek a poznatků z nich získaných velmi efektivně – a atraktivně – již existující znalosti návštěvníků expozic, výstav, programů a čtenářů svých publikací:

- a) aktualizovat;
- b) doplňovat a prohlubovat;
- c) upevňovat;
- d) zařazovat do souvislostí;
- e) přispět k vnímání světa v jeho integrované podobě, tj. s minulostí, přítomností a budoucností;
- f) inspirovat a motivovat k dalšímu vzdělávání (vyvolat zájem o prezentovaná témata a chuť vyhledávat další zdroje informací atp.; sbírkové předměty a jejich soubory jsou neobvyklé, poutavé a podnětné);
- g) pomáhat pochopit jevy a události návštěvníkovi dosud ne zcela jasné;
- h) zažít pocit dobrodružství z poznávání;

²⁹ Výstižně to vyjadřuje citát z práce C. Smitha *Museums, artefacts and meanings* z roku 1989: „Je to určitý druh současné arogance, která považuje za možné obrátit historický proces a vzhled artefaktu zreparovat do takového stavu, v jakém byl, když vyšel z rukou výrobce.“

- i) získávat kvalitní základní povědomost o světě, která pozitivně ovlivňuje uplatnění ve společnosti;³⁰
- j) vytvářet pocit sounáležitosti s místem, regionem, státem...;
- k) rozvíjet estetické citění;
- l) vyvolávat pozitivní emoce, které dále napomáhají upevňování znalostí.

To je obrovský vzdělávací a výchovný potenciál, jehož využití je však zcela závislé na zmíněných prostředcích a předpokladech. Platí to, co jsem uvedl jako motto *Příručky muzejníkovy II*: „*Díky sbírkám je z muzea daleko vidět, a to nejen do minulosti, ale také do budoucnosti. Jenže jen tehdy, pokud nám tytéž sbírky ve výhledu nepřekážejí.*“ Překážejí tehdy, nejsou-li kvalitně tvořeny, přehledně uloženy a odborně spravovány. Neevidujeme a neinventarizujeme sbírkové předměty proto, že to ukládá zákon, požaduje ředitel, zřizovatel či ministerstvo, ale proto, aby bylo možné prostřednictvím sbírek nahlížet do minulosti a budoucnosti a poznávat svět. Jiný smysl naše pábení nemá.

SOUPIS PRAMENŮ

Zákony a vyhlášky

Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 101/2001 Sb., o navrácení nezákonně vyvezených kulturních statků

Zákon č. 214/2002 Sb., o vývozu některých kulturních statků z celního území Evropských společenství

Zákon č. 186/2004 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o Celní správě České republiky

³⁰ Na univerzitě v Essexu se uskutečnil v 80. letech minulého století jakýsi sociologický výzkum, v jehož rámci několik tisíc mladých lidí ve věku 20–25 let vyplňovalo několik měsíců dotazníky, čím se od rána do večera zabývali; po dvaceti letech proběhl další výzkum, který zjišťoval, zda to, čím se zabývali dvacetiletí, nějak ovlivnilo jejich život; čtyřicátníci, kteří se před dvaceti lety zúčastnili výzkumu, byli znovu kontaktováni a bylo zjišťováno „kam to dotáhli“, tj. jak vypadá jejich profesní život; bylo zjištěno, že *nejprestižnější zaměstnání zastávají a nejvyšší platy pobírají ti čtyřicátníci, kteří jako dvacetiletí navštěvovali muzea a galerie, chodili na koncerty, pokoušeli se sami něco psát a učili se hrát na nějaký hudební nástroj.*

Vyhláška Ministerstva kultury č. 275/2000 Sb., kterou se provádí zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů

Metodické pokyny Ministerstva kultury

Metodický pokyn č. j. 53/2001, k zajišťování správy, evidence a ochrany sbírek muzejní povahy v muzeích a galeriích zřizovaných Českou republikou nebo územními samosprávnými celky (kraj, obcemi)

Metodický pokyn č. j. 14639/2002, k provádění některých činností souvisejících s tvorbou sbírek, péčí o sbírky a vývozem sbírkových předmětů do zahraničí

Metodický pokyn č. j. 5762/2005, k provádění zákona č. 122/2000 Sb. ve znění zákona č. 483/2004 Sb. a k dopadu zákona č. 1/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení daní, na změny v Centrální evidenci sbírek

Metodický pokyn č. j. 10774/2004, k vývozu kulturních statků z celního území Evropských společenství

Metodický pokyn č. j. 4688/2007, k zajištění průkaznosti evidence sbírkových předmětů a stanovení režimu zacházení se sbírkou v muzeích a galeriích spravujících sbírky ve vlastnictví státu a územních samosprávných celků

DOPORUČENÁ LITERATURA

STRÁNSKÝ Z. Z. *Úvod do studia muzeologie*. Brno, 1995.

WAIDACHER, F. *Příručka všeobecné muzeologie*. Bratislava, 1999.

ŽALMAN, J. a kol. *Příručka muzejníkovy I*. Praha – Brno, 2002.

ŽALMAN, J. *Příručka muzejníkovy II*. Praha, 2006.